

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra**

Daivos Gliaudalienės,
neakivaizdinio skyriaus
IV kurso, I grupės studentės

Magistro darbas

Bausmės tikslai ir jų realizavimo problemos

The purpose of punishment and the issues of its enforcement

Vadovas: lekt. dr. Algimantas Čepas

Recenzentas: doc. dr. Romualdas Drakšas

Vilnius 2008

Turinys

Įžanga.....	3
I. Bausmės teorijos ir baudžiamoji politika	6
II. Bausmės tikslai	14
2.1. Bendroji nusikaltimų prevencija.....	19
2.2. Individualioji prevencija.....	21
2.3. Nubaudimas	22
2.4. Galimybės padaryti naują nusikaltimą atėmimas ir apribojimas.....	23
2.5. Teisingumo principo įgyvendinimas	26
III. Bausmės tikslų realizavimo problemos	31
3.1. Bausmės tikslų realizavimo problemos vykdant laisvės atėmimo bausmę	36
3.2. Recidyvo priežastys ir bausmės tikslų realizavimas.....	40
3.3. Bausmės tikslų realizavimas atskirose bausmių rūšyse.....	42
3.4. Bausmės tikslų pritaikymas juridinio asmens koncepcijai	48
3.5. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė	50
Išvados	52
Literatūros sąrašas	55
Summary.....	60

Ižanga

Temos aktualumas. Be tikslingo ir efektyvaus taikymo sankcijų, už padarytas nusikalstamas veikas, tiek baudžiamoji atsakomybė, tiek ir pati baudžiamoji teisė negali būti veiksminga. Ilgą laiką Lietuvoje vyravo bausmių griežtinimo politika, tačiau ji pasirodė neduodanti laukiamo rezultato, todėl dabartinė baudžiamoji politika yra orientuota į bausmių tikslų išskėlimą, jų įgyvendinimą, siekiant surasti alternatyvias, liberalesnes bausmės formas. Vis dažniau yra taikomos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės, kurios turėtų humaniškais būdais leisti pasiekti bausmės tikslus, suteikiant asmeniui kuo daugiau pasirinkimo galimybių pasitaisyti ir vengti nusikalsti, o taip pat naujasis Baudžiamasis kodeksas (toliau BK) numato daug daugiau atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindų.

1998 m. birželio 25 d. priimtame Lietuvos Respublikos Seimo „Teisinės sistemos reformos metmenys“ (nauja redakcija)¹ yra numatytas esminis baudžiamosios teisės ir jai artimų bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso teisių reformą. Čia yra nurodoma, kad teisinę reformos dalį sudaro naujų Baudžiamojo ir Bausmių vykdymo kodeksų, bei su jais susijusių įstatymų ir kitų teisės aktų parengimas ir priėmimas. Taip pat yra akcentuojama bausmių sistemos suformavimo būtinumas ir naujos bausmių vykdymo kryptys - remiantis Europos Tarybos standartais, nuteistųjų teisinę padėtį (teises, laisves ir pareigas) privalo nustatyti tik Bausmių vykdymo kodeksas (toliau BVK) ir kiti įstatymai. Metmenyse yra reikalaujama, kad BVK būtų atsisakoma nereikalingų teisių ir laisvių ribojimų ir numatoma daugiau pozityvių pareigų.

Kiekvienoje valstybėje, siekiant kontroliuoti nusikalstamumą, yra pasirenkamas tam tikras baudžiamosios politikos kryptingumas. Ir vienas iš baudžiamosios politikos sudėtinių elementų yra bausmės teorijos pasirinkimas. Bausmės teorijos yra visuomenėje susiformavęs požiūris į bausmę ir jos tikslus, o jos pasirinkimas yra valdžios institucijų prerogatyva. Ilgą laiką galioję įbauginimo, atpildo bausmės tikslai sunkiai suderinami su naujomis baudžiamosios politikos kryptimis, kurias sąlygoja nusikalstamumo būklė ir dinamika, ekonominis išsivystymas, tradicijos ir papročiai, visuomenės nuomonės ir tarptautiniai įsipareigojimai.

Besikeičianti baudžiamoji politika formuojama naujų bausmės teorijų pagrindu ir iškyla nauji bausmės tikslai. Tai matyti iš nuolat besikeičiančių ir priimamų naujų norminių aktų. Visa tai leidžia naujai pažvelgti į bausmės tikslų temą ir ją analizuoti iš naujo tiek praktiniu, tiek ir teoriniu aspektu.

¹ Valstybės žinios, 1998, Nr.61-1736

Darbo tikslai. Darbe bus atskleidžiamas ryšys tarp baudžiamosios politikos kryptių, bausmės teorijos ir bausmės tikslų formulavimo. Taip pat analizuojama kaip bausmės tikslai realizuojami atskiruose etapuose. Baudžiamajame įstatyme yra iškeliamas nuoseklaus bausmės tikslų įgyvendinimo tikslas atsižvelgiant į jų realizavimo eiliškumą. Yra svarbu sistemiškas bausmės tikslų realizavimas, nuo jų įvardinimo iki realaus bausmės atlikimo. Iškyla nemažai problemų realizuojant bausmės tikslus, todėl darbe bus aptariamose problemos ir jos analizuojamos.

Darbo objektas. Bausmės tikslai ir jų realizavimo problemos Lietuvoje.

Tyrimo metodai. Magistrinio darbo tikslams pasiekti bus panaudoti aprašomasis, loginis, lyginamasis, sisteminės analizės bei istorinis metodai. Šių metodų pagrindu bus formuluojamos išvados bei apibendrinimai. Loginis metodas yra būtinas atskleidžiant bausmės tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas ir apibendrinimus. Sisteminės analizės metodo taikymą nulėmė bausmės tikslų prigimtis, jis skirtas nustatyti bausmės tikslų skirtumus, ypatumus, santykį su bausmių teorijomis. Lyginamojo metodo taikymas yra susijęs su skirtingose bausmių rūšyse, bausmės tikslų įgyvendinimo problematika, taip pat yra lyginama teoriniai teiginiai su teismine praktika. Istorinis metodas aktualus nagrinėjant baudžiamąją politiką ir bausmių teorijas, kadangi kiekvienu atveju tiriant objektą būtina pamatyti jo raidą ir kitimą, nes kitaip sunku nustatyti tam tikrų reiškinių priežastingumą.

Darbo originalumas. Jis atsiskleidžia tuo, kad yra detalai nagrinėjami bausmės tikslai pasikeitusios nacionalinės teisinės bazės ribose ir pritaikius juos šiuo metu vykdomai baudžiamajai politikai vykdant tarptautinius įsipareigojimus ir siekiant efektyvaus bausmės tikslų realizavimo. Paikėtę baudžiamieji įstatymai suformavo vieningą sistemą, kuri apima ne tik bendrąsias normas, bet ir procesines, o taip pat ir bausmių vykdymo sistemą. O visa ši sistema leidžia bausmės tikslus išanalizuoti naujai. Darbe bus analizuojami bausmės tikslai nuo jų įvardinimo ir atskyrimo iki įgyvendinimo ir asmens padėties atlikus bausmę.

Svarbiausi šaltiniai. Darbo tikslų bus siekiama analizuojant tarptautinius teisės aktus (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ir papildomi jos protokolai, Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, Tipinės minimalios elgesio su kalintais taisyklės), Lietuvos Respublikos įstatymus (Baudžiamasis kodeksas, Bausmių vykdymo kodeksas ir kt.), poįstatiminius teisės aktus (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimus ir kt.) ir kitus teisės aktus. Taip pat bus naudojama Lietuvos autorių teorinė literatūra (G.

Švedo, V. Pesliako ir kt.), užsienio autorių teorinė literatūra ir straipsniai periodiniuose leidiniuose, kurie yra susiję su darbo tema (Teisė, Jurisprudencija, Teisės apžvalga ir kt.). Be to bus atsižvelgta ir į Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateiktus statistinius duomenis ir kitą informaciją.

Šis darbas bus sudarytas iš įžangos, trijų dalių, išvados, santraukos bei panaudotos literatūros sąrašo. Pirmoje dalyje bus analizuojamos baudžiamosios politikos kryptys ir bausmės teorijos, antroji dalis bus skirta išsamiai bausmės tikslų analizei, o trečiojoje dalyje bus nagrinėjamos bausmės tikslų realizavimo problemos.

I. Bausmės teorijos ir baudžiamoji politika

Nusikalstamumo problemos aktualios visoms valstybėms, todėl valstybė siekdama jas spresti, pasirenka tam tikrą baudžiamosios politikos kryptingumą, ji vykdo žmogaus ir visuomenės teisių ir laisvių, taip pat valstybės interesų apsaugos funkciją. Nusikalstamumo reiškinyje nėra vien tik teisinė problema, bet ji kartu siejama ir su socialinėmis problemomis. Per baudžiamąją politiką yra įgyvendinamas valstybės požiūris į nusikalstamumo problemą ir jos sprendimo būdus. Baudžiamoji politika tai valstybės vykdomos nusikalstamumo kontrolės formos ir metodai siekiant tam tikrų apibrėžtų tikslų.² Tačiau teisės literatūroje išsiskiria autorių nuomonės dėl baudžiamosios teisės vietos ir reikšmės valstybės baudžiamojoje politikoje, bei nusikalstamumo kontrolės sistemoje. Tuo metu kai Vakarų Europoje vyko baudžiamosios teisės kodifikacija ir daugelis teisininkų tikėjo bauginamuoju baudžiamojo įstatymo poveikiu, XIX a. vokiečių teisininkas A. Feuerbachas teigė, kad baudžiamoji politika yra susijusi išimtinai su teisės kūrimu, t.y. baudžiamąją politiką valstybė vykdo išimtinai pagal baudžiamuosius įstatymus, kurių priėmimas ir yra pagrindinė kovos su nusikalstamumu priemonė. Autoriai K.Saueris ir V.Zeelingas teigė, kad baudžiamoji politika apima ir neteisines kovos su nusikalstamumu priemones. O J.Bulvšteino, M. Veremešo ir P. Pančenko nuomone baudžiamoji politika reiškia ne tik baudžiamųjų įstatymų kūrimą, bet ir jų taikymą.³ XX a. didėjantis nusikalstamumo lygis parodė tik baudžiamųjų įstatymų neveikimą žmogaus elgesio atžvilgiu, tad valstybės buvo privertos ieškoti tobulesnių alternatyvų. To meto teisės literatūroje imta teigti, kad valstybė vykdydama baudžiamąją politiką neturi apsiriboti baudžiamąja teise.⁴

Dabar dauguma Vakarų Europos valstybių mokslininkų pripažįsta, kad baudžiamųjų įstatymų galios bandant kontroliuoti nusikalstamumą yra pakankamai ribotos. Prancūzų mokslininkai (B. Boulocas, G. Laverseuras, G. Stefani) apibrėžia baudžiamąją politiką kaip nusikalstamumo kontrolės priemonių, kurios apima taikomų prevencinių ir represinių priemonių visumą, organizavimą. Be to represinėmis priemonėmis pripažįstamos baudžiamuosiuose įstatymuose numatytos bausmės, o tarp prevencinių priemonių svarbiausia yra laikoma socialinė profilaktika.⁵

G.Švedo teigimu Lietuvoje baudžiamoji politika siejama tik su baudžiamosios justicijos sistema, t.y. baudžiamoji politika traktuojama siaurąja prasme. Baudžiamosios

² Pesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Justitia, Vilnius, 2006, p. 37.

³ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Eugrima, Vilnius, 2003, p. 39-40.

⁴ Švedas G. Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksniai. Teisė, 2006 T. 59, p.129.

⁵ ten pat

politikos pagrindą sudaro baudžiamasis įstatymas ir jis nustato baudžiamosios atsakomybės ribas ir sąlygas, apibrėžia nusikalstamas veikas ir numato teises pasekmes, bausmes, už jų padarymą. Lietuvos Respublika jau aštuoniolika metų vykdo savarankišką baudžiamąją politiką, ilgą laiką buvo matyti tendencija, kad įstatymų leidėjas, sprenddamas prevencijos ir kontrolės problemas pasirenka lengviausią būdą – nustatyti baudžiamąją atsakomybę, išplėsti baudžiamosios atsakomybės sąlygas arba sugriežtinti baudžiamajame įstatyme nustatytą bausmę už tam tikrą veiką.⁶ Bet tokios baudžiamosios politikos vykdymas Lietuvoje, kuri būtų paremta tik bausmių pagalba, keičiasi, kintant baudžiamiesiems įstatymams.

Tačiau palyginę naująjį Baudžiamąjį kodeksą (patvirtintą 2000 m. rugsėjo 26 d.) su senuoju galime pamatyti kaip pakito BK nuostatos ir daugeliu atvejų švelnina baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas. Naujajame BK yra atsisakoma papildomų bausmių ir už vieną nusikalstamą veiką dabar galima tik viena bausmė. Be to dauguma naujojo BK sankcijų yra formuluojamos kaip alternatyvios ir daugelyje straipsnių sankcijų greta laisvės atėmimo bausmės kaip alternatyvi bausmė numatomas areštas ar su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės. Aktualu ir tai, kad visuotinai mažėja minimalus bausmės dydis specialiosios dalies sankcijose ar bendrosios dalies straipsniuose dėl bausmės rūšių. BK specialiojoje dalyje iš esmės sumažėjo kvalifikuotų nusikaltimų sudėčių, kadangi buvo atsisakyta tokių kvalifikuojančių požymių, kurie yra bendri daugumai nusikalstamų veikų ir kurie kartojasi daugelyje BK straipsnių. Pagal naująjį BK atsiranda galimybės plačiau taikyti bausmės vykdymo atidėjimą, čia numatyta galimybė atidėti paskirtos bausmės vykdymą ne tik pirmą kartą nuteistam, bet ir recidyvistui ir atidėti vykdyti paskirtą bausmę galima padarius nesunkų ar apysunkį nusikaltimą, ar nuteistajam laisvės atėmimu. O nepilnamečiams numatomos dar liberalesnės bausmės vykdymo atidėjimo sąlygos. Taip pat naujajame BK atsiranda naujų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšių ir atleidimo pagrindai formuojami taip, kad daugėja nusikalstamų veikų, dėl kurių įstatymas suteikia teisę atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Tačiau nėra visame naujajame BK vyraujanti bausmių švelninimo tendencija, jame yra ir atsakomybę griežtinančių pavyzdžių. Kaip pavyzdžiai yra griežtėjanti atsakomybė už smurtinius nusikaltimus, tai ir už tyčinį nužudymą be kvalifikuojamųjų požymių (BK 129 str. 1 d.), tyčinį nužudymą esant lengvinančių aplinkybių, neatsargų gyvybės atėmimą, sunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, kontrabandą, daugelį nusikaltimų nuosavybei.⁷

⁶ Švedas G. Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksniai. Teisė, 2006 T. 59, p.138.

⁷ Pesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Justitia, Vilnius, 2006, p. 68-70.

Baudžiamoji politika turi būti orientuojama į baudžiamosios teisės teoriją, kuri teoriškai pagrindžia įstatymo koncepciją, nurodo jo taikymo ypatumus, taip pat atkreipia įstatymo leidėjo dėmesį į įstatymo arba jo taikymo trūkumus. Bausmės teorija yra visuomenėje susiformavęs požiūris į bausmę ir jos tikslus.

Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui ir taip apribojamos nuteistojo teisės ir laisvės. Bausmė gali būti paskirta tik už pavojingos nusikalstamos veikos, numatytos baudžiamajame įstatyme, nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymą. Jau vien veikos pripažinimas nusikalstama įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti teisinės pasekmės – bausmę už jos padarymą (penalizacija), o veikos nusikalstamumo panaikinimas reikalauja ir tam tikrų teisinių pasekmių už ją panaikinimo (depenalizacija). Veikos depenalizacijai reikšmingi tokie aspektai kaip bausmių sistema ir atskiros bausmių rūšys, bausmės skyrimo taisyklės, baudžiamąją atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės sąlygos ir taisyklės ir pan. O veikos penalizacijai – bausmių rūšių ir jų dydžių nustatymui baudžiamojo įstatymo straipsnio, numatančio atsakomybę už nusikalstamą veiką, sankcijoje, didžiausią įtaką daro valstybės sąmoningai ir valingai parinkta bausmės teorija (t.y. požiūris į bausmę ir jos paskirtį).

Bausmės teorijos pasirinkimas turi svarbią reikšmę, nes leidžia:

- 1) įtvirtinti bausmės paskirtį ir atskiroms bausmėms keliamus tikslus;
- 2) nustatyti bausmių sistemą ir apibrėžti atskirų bausmių rūšių turinį;
- 3) numatyti bausmių rūšis ir dydžius už konkrečias nusikalstamas veikas;
- 4) nustatyti bausmių skyrimo taisykles;
- 5) sudaryti teisinės bausmių vykdymo prielaidas;
- 6) įvertinti bausmių sistemos ir atskirų bausmių rūšių efektyvumą.⁸

Bausmės teorijos pasirinkimą įtakoja ne tik valingas valstybės sprendimas, kurį lemia objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai, tokie kaip nusikalstamumo būklė, visuomenės nuomonė ir kt., bet ir teismuose bei teisėsaugoje dominuojančios bausmės teorijos. Valstybėje vyraujanti bausmės teorija turi grįžtamąjį ryšį, kuris svarbus tiek įstatymų leidybai, tiek ir baudžiamajai politikai, kadangi padeda apibrėžti bausmės esmę ir suformuluoti jai keliamus tikslus, sudaryti ir tobulinti bausmės sistemą, taip pat orientuoja teismų praktiką, kai reikia skirti bausmes ir bausmes vykdančių institucijų veiklą.⁹ Be to

⁸ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 35.

⁹ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Eugrima, Vilnius, 2003, p. 347.

realybėje neįmanoma visą baudžiamąją politiką vykdyti remiantis tik viena bausmės teorija, - dažniausia ji būna sudaryta iš skirtingų teorijų sudedamųjų dalių proporcijų.

Bausmės teorijas galima klasifikuoti labai įvairiai. Šiame darbe bus nagrinėjamos tokios bausmės teorijos: atpildo, įbauginimo, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijos ir rehabilitacijos teorija.

Pirmoji ir pati seniausia yra atpildo teorija. Atpildo teorijos pagrindas yra bendruomeninės visuomenės kerštas, kuriam galioja principas „dantis už dantį, akis už akį“. Šią teoriją galima suskirstyti į dvi grupes: absoliutines ir utilitarines. Absoliutinės tokios, kurios atpildo prasmę apibūdina kaip pačią bausmę, o utilitarinės atpildo idėją bando pagrįsti atskiro individo psichologija ir visuomenės sąmone.

I. Kantas yra absoliutinės krypties atstovas, pagal jį bausmė yra teisingumo idėjos pasireiškimas, reikalaujantis mokėti blogiu už blogį, o bausme už nusikaltimą. I.Kanto teigimu kiekvienas turi atsakyti už tai ką padarė, kitaip nusikaltėlio kaltė pereitų visuomenei, kuri nevykdė teisingumo. Sekantis I.Kanto požiūris yra į bausmės kokybinius rodiklius, pastarieji turi atitikti padarytą nusikaltimą, todėl už nužudymą reikia skirti mirties bausmę, už lytinius nusikaltimus skirti kastraciją ir pan.

J.Pašukanis yra utilitarinės krypties atstovas ir jo iškelta hipotezė yra tai, kad bausmė yra mainų aktas tarp nusikaltimą padariusio asmens ir visuomenės. Kai mainai tapo žmonių tarpusavio santykių taisykle, bausmė tapo mainų aktu. J. Pašukanis hipotezę grindžia analizuodamas ir lygindamas mainų taisyklės evoliuciją nuo natūrinių prie piniginių santykių su kraujo keršto vystymusi į kompoziciją, o pastarosios į bausmę. Pagal J. Pašukanį bausmė tampa privaloma tarp nelygių subjektų ir nieko nekompensuojanti.¹⁰

Šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje atpildo teorija dar gyva, nors nėra labai populiari ir jos esmė yra pakitusi. Daugumoje JAV valstijų yra remiamasi būtent šia teorija, ji sparčiai populiarėja ir Europoje. Atpildas reiškia, kad už nusikalstamą veiką numatytas atpildas yra bausmė, jeigu taip žiūrint, tai BK įtvirtintas nubaudimo tikslas atitinka šios teorijos esmę ir jis yra vienas iš bausmės tikslų. Atpildo teorija suformulavo keletą principų, kurie yra labai populiarūs ir reikšmingi baudžiamajai teisei, tai tokia kaip: negalima skirti bausmės, jei nebuvo padarytas nusikaltimas ir kt. Šiai teorijai yra būdinga tai, kad ji iškėlė bausmės atitikties padarytam nusikaltimui klausimą. Bausmės proporcingumo nusikaltimui principas yra vienas svarbiausių baudžiamojoje teisėje.

¹⁰ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 36-37.

G.V. Bradley teigia, kad atpildas nėra keršijimas ar „akis už akį“. Jis mano, kad keletas visuomenių bandė pritaikyti šias normas tiesiogiai, bet nei viena iš jų to nepadarė sistemingai. Primityvesnės visuomenės sukelia skausmą ir pažeminimą nusikaltėliui, nepriklausomai nuo to kokį nusikaltimą jis padarė. Pats taliono principas šiuo momentu buvo humanistinis, ribojantis prievartą. Pritaikant principą „akis už akį“ tiesiogiai, organizuotos visuomenės turi būti ir įstatymiškai, ir morališkai pasiruošę neprognozuojamam asmens poelgiui, juk atpildas tai nėra kerštas ir bausmės turi būti skiriamos remiantis tam tikromis taisyklėmis. Kitas autoriaus teiginys, kad atpildas nėra civilizuota, populiari neapykanta nusikaltėliui arba nukreipta antipatija link tam tikro baisaus nusikaltimo. Atpildas nėra vedamas pykčio, neapykantos arba kitų emocijų, visiškai skiriasi nuo visuomenės pasipiktinimo. Nusikaltimas yra traktuojamas kaip neišvengiama dalis visuomeninio gyvenimo, nes atpildu užkertamas kelias kerštui: bausme užkertamas kelias Linčo teismams. Atpildas turi nedaug ką bendro su nukentėjusio vidinėmis vertybėmis. G.V. Bradley nuomone atpildas rodo į nukentėjusiojo išorinį vertinimą, bet ne į jo būdingą vidinę svarbą. Nors atpildo teorija implikuoja moralinį nusikaltusiojo vertinimą G.V. Bradley pastebi, kad objektyvus subjektyviai egzistuojančių savybių vertinimas neįmanomas. Taip pat atpildas nėra kriminalinių įstatymų šaltinis, tai yra paprasčiausia bausmės teorija. Kriminalinių įstatymų turinys bazuojasi daugybėje surinktų sąlygų, kurios sudaro politinės visuomenės bendrą gerovę. Galiausiai G.V. Bradley pripažįsta, kad taliono principas neįmanomas: neįmanoma atitiktis tarp nusikaltimo ir bausmės.¹¹

G. V. F. Hėgelis (1770 -1831 m.) teigė, kad žmogus yra laisvas, todėl jo elgesio negalima reguliuoti grasinimais. Bausmė yra skiriama todėl, kad kitaip nusikaltimas tampa elgesio norma. Taikydamas prievartą kito asmens atžvilgiu nusikaltėlis pats pripažįsta, kad prievarta gali būti taikoma ir jo atžvilgiu, todėl nusikaltėlis pats sukuria teisę jį bausti.

Sekanti bausmės teorija yra įbauginimo teorija, kurios atstovas J. Bentmanas (1748-1832 m.). Jis teigė, kad bausme reikia įbauginti asmenį, kad jis daugiau nedarytų nusikaltimų. 1789 m. J. Bentmanas įbauginimo teoriją išdėstė veikalė „Įvade į moralės ir įstatymleidystės principus“, kuriame teigia, kad pagrindine žmogaus elgesio paskata yra malonumo siekimas ir nemalonumų vengimas. Nusikaltimo ištakų reikia ieškoti įvertinant individo asmenybę bei individualaus pasaulio suvokimą, socialines, ekonomines ir kultūrines gyvenimo sąlygas. Pagal J. Bentmaną, jeigu žinomos pagrindinės žmogaus elgesio priežastys, galima sudaryti numanomų veiksmų, kaip ir bausmių, sistemą, kuri turės įtakos žmogaus elgesiui. Įbauginimo teorijoje galima išskirti bendrąją ir specialiąją

¹¹ Bradley G.V. Retribution: the central aim of punishment. Harvard Journal of Law Policy, 2003-2004.

prevencijas, kurios sudarys dvi atskiras teorijos kryptis. J.Bentamui artimesnė bendroji prevencija, nes jos funkcijos yra tai, kad bauginant įstatymu ir realiu jo taikymu kiekvieno žmogaus sąmonėje įjungiamas vertinimo mechanizmas, kuris sulaiko nuo nusikaltimo padarymo. O individualiosios prevencijos išskiriamos tokios funkcijos, kaip galimybės padaryti nusikaltimą atėmimas, nusikaltėlio teisinis pataisymas ir potencialių nusikaltėlių įbauginimas. Dar ir šiandien baudžiamajai politikai turi įtakos J. Bentamo nuostatos, tokios kaip bausmės humanizmo, auklėjimo elementų suteikimo bausmei ir kt.¹²

Jau E. Feri teigė, kad „bauginimas bausme apskritai neefektyvus ir negali užkirsti kelio nusikaltimams“. Toks požiūris nėra vienintelis, o tokių autorių kaip M. Skriabino ar S. Polubinskajos nuomone, bausmės baimė nuo nusikaltimo padarymo sulaiko tik apie 20-30 procentų asmenų. Šiuo metu pasaulyje atlikta per 500 tyrimų, analizuojančių bauginamąjį bausmės poveikį, tačiau rezultatų, kurie leistų padaryti vienareikšmes išvadas nėra.¹³

Č. Bekarija (1992 m.) teigė, kad bausmės už nusikaltimus skirtinos tik įstatymu, o įstatymus leisti gali tik įstatymų leidėjas, kuris atstovauja visuomenei, sujungtai visuomenės sutartimi. Tačiau iš tiesų potencialų nusikaltėlių kur kas labiau baugina bausmės neišvengiamumas, nei jos dydis ir tik operatyvus nusikalstamos veikos tyrimas ir greitas bausmės paskyrimas gali duoti laukiamų rezultatų. Taip pat pagal Č. Bekariją bausmės žiaurumas yra tiesiog priešingas visuomenės gerovei ir pačiam tikslui užkirsti kelią nusikaltimams.¹⁴

L.Fauerbachas savo bausmių teoriją grindžia įbauginimais ir mano, kad jeigu kas nors nepaisydamas įbauginimų, padaro nusikaltimą, tai bausmė būtinai turi lydėti nusikaltimą, kadangi nusikaltėlis apie bausmę žinojo jau anksčiau. Ši teorija suvokia žmogų kaip nelaisvą ir siekia jį priversti elgtis tam tikru būdu, perspėdama jį apie jam gresiantį pavojų iš anksto. Tačiau teisė ir teisingumas turi būti grindžiami laisve, o ne nelaisve, iš kurios kildinamas grasinimas. Grasinimas gali sukelti žmogui tokią pasipiktinimą, kad jis panorės parodyti savo laisvę, o tai galutinai sužlugdys teisingumą. Bausmė, baudžianti nusikaltėlių, ne tik teisinga savaimė, bet ji kartu yra ir laisvė ir teisė. Taip pat bausmė ir teisė kylanti iš paties nusikaltėlio, tai yra per jo poelgį pasireiškianti valia.¹⁵

Galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorija – tai sekanti bausmės teorija. Kai kurių autorių nuomone įbauginimo teorija daugiau siejasi su bendrąja prevencija, o

¹² Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 38.

¹³ Baudžiamojii teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Eugrima, Vilnius, 2003, p. 348.

¹⁴ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Mintis, Vilnius, 1992, p. 40.

¹⁵ Kuklianskis S. Psichologinė bausmės samprata. Socialinis darbas, Nr.4(2), 2005, p.50-59

galimybės atėmimo teorija – su individualiaja prevencija. Šios teorijos trūkumas yra tas, kad realiai atimti asmeniui galimybę padaryti nusikaltimą galima galbūt tik jį uždarius vienutėje, kadangi bet kokios kitos formos sankcija negali visiškai atriboti asmens nuo galimybės nusikalti. Bet yra bausmės, kurios eliminuoja galimybę padaryti nusikaltimus: pavyzdžiui, kyšių paėmusiam asmeniui skiriama galimybės dirbti valstybės tarnyboje atėmimo bausmė. Vienas iš žymiausių šios teorijos atstovų buvo Č. Lombrozo (1835 – 1909 m.). Jis nenagrinėjo bausmės, o ieškojo elgesio priežasčių ir jų pašalinimo priemonių. Č. Lombrozo teorija rėmėsi biologiniu nusikalstamo elgesio suvokimu, jis bandė nustatyti nusikaltėliui būdingą išvaizdą remdamasis kalinių kūno dalių matavimais. Šios teorijos teiginiai buvo tokie, kad jeigu nusikaltėlis turi tam tikrus įgimtus, paveldėtus arba įgytus bruožus, kurie jį verčia nusikalsti, tai juos reikia panaikinti paimant jam galimybę padaryti nusikaltimus. Šioje teorijoje buvo akcentuojama, kad tokiems asmenims, kurie turi biologinius veiksnius, bausmės kaip atpildo skyrimas neturi jokios įtakos. Deja, bet ši teorija XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje buvo gana populiarė. Ir tik 1913 metais išleistame darbe „Anglas nuteistasis“ Č. Goringas pirmasis paneigė Č. Lombrozo išvadą. Galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijos privertė baudžiamosios teisės atstovus atkreipti dėmesį ir į padariusio nusikaltimą asmenybę, buvo aiškinamasi nusikalstamo elgesio priežastys ir žmogaus elgesio motyvacija ir pan. Č. Lombrozo yra laikomas moderniosios kriminologijos pradininku, kadangi jis pirmasis nukreipė dėmesį į nusikalstamumą nuo nusikaltimo prie nusikaltusio asmens.¹⁶

Reabilitacijos teorijos ištakos aptinkamos jau XIX a. Reabilitacijos teorijos esmė yra, kad nusikaltusį asmenį galima ir reikia paveikti taip, kad jis daugiau nebedarytų nusikalstamų veikų. Šios teorijos atsiradimą daugiausia nulėmė abejonės dėl laisvės atėmimo bausmės efektyvumo, tačiau vis atsiranda naujos bausmių rūšys, kurių esmė - alternatyva laisvės atėmimui. Būtent alternatyvų atsiradimą ir nulėmė reabilitacijos teorijos idėjos.

Vokietis V. Štelceris pirmasis pavartojo terminą „nusikaltėlio pataisymas“ XIX a. pabaigoje. Skirtingai nuo visų kitų teorijų, reabilitacijos teorija, pripažįsta tik pozityvų poveikį, tai psichologinę terapiją, bedraįjį lavinimą (švietimą) ir profesinį pasirengimą, nuteistųjų auklėjimą bei jų darbą. Poveikio priemonės yra taikomos stengiantis jas individualizuoti atsižvelgiant į kiekvieno nusikaltėlio asmenybės ypatybes. Dar vienas šios teorijos atstovas yra M. Anselis, kuris kritikavo atpildo teorijas ir nesureikšmindamas įbauginimo teorijų, daugiausia dėmesio skyrė resocializacijai. Resocializacija yra

¹⁶ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 39.

suprantama kaip žmogaus prisitaikymo prie socialinio gyvenimo įgūdžių atstatymas.¹⁷ Ir būtent „naujos socialinės gynos“ atstovai ir suteikia bausmei resocialinę funkciją, kuri ir turi įtikinti nusikaltėlį, kad nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas ne tik jam pačiam, bet ir visuomenei. O bausmė per resocializaciją turi apsaugoti nusikaltėlį nuo kitų nusikaltimų padarymo, o kartu ir nuo negatyvių pasekmių, kurias ji sukelia. Nemažai civilizuotų valstybių, tokių kaip Olandija, Vokietija, Norvegija, Danija, dabartiniu metu baudžiamąją politiką orientuoja būtent į šią teoriją. Bet šios teorijos buvo atsisakyta JAV, Jungtinėje Karalystėje, bei linkstama atsisakyti Švedijoje, Suomijoje ir kitur.

Pagal du netiesioginius kriterijus galima pasakyti į kokią bausmės teoriją orientuojama baudžiamoji politika, jie yra tokie:

- 1) galiojančio BK specialiosios dalies straipsnių sankcijų analizę,
- 2) bausmių taikymo teismų praktikoje analizę.

Tokių netiesioginių kriterijų analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje baudžiamoji politika yra labiau orientuota į įbauginimo ir galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijas.¹⁸ Profesorius V. Pesliakas taip pat tokią nuomonę remia ir nurodo, kad laisvės atėmimu siekiama ne tiek pataisyti nusikaltėlį, kiek jį nubausti ir izoliuoti nuo visuomenės.¹⁹ Tokiu atveju galima padaryti išvadą, kad laisvės atėmimo bausmei keliamas tik vienas tikslas, tai siekimas įbauginti asmenį, taip, kad jis daugiau nebedarytų nusikaltimų. Tačiau kai kurių mokslininkų atlikti tyrimai kaip tik parodo, kad laisvės atėmimas neįbaugina, bet gali duoti atvirkštinį efektą. Šioje srityje tyrimus Anglijoje atlikę H. Bondesonas ir N. Valkeris laikėsi analogiškos pozicijos ir jų tyrimai parodė, kad laisvės atėmimo atlikimas sąlygoja recidyvą.²⁰

Pabaigai apibendrinant galima teigti, kad realybėje vyrauja bene visų šioje dalyje išvardintų teorijų sintezė. Tik skirtingose valstybėse skiriasi atskiros teorijų dalys ir proporcijos bendroje visumoje. Lietuvoje atsižvelgiant į ekonomines valstybės galimybes, turėtų būti orientuojamasi į pažangiausią šiuo metu – reabilitacijos bausmės teoriją. Kaip tik šiuo metu ir juntama Lietuvos kryptingas judėjimas šios teorijos link. Kadangi vis didesnis dėmesys yra skiriamas bausmę atlikusių asmenų integravimui į visuomenę, jų resocializacijai.

¹⁷ Ten pat

¹⁸ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, p. 74.

¹⁹ Pesliakas V. Kaip kovosime su nusikalstamumu?. Teisės apžvalga, Vilnius, Nr.2, 1990, p.9-13.

²⁰ Ten pat

II. Bausmės tikslai

Bausmės tikslai (paskirtis) bendriausiu požiūriu tai galutinis rezultatas, kurio nustatydama ir taikydama bausmės siekia valstybė. Bausmės tikslai priklauso ne tik nuo baudžiamosios politikos kryptingumo ir vyraujančių bausmės teorijų, tačiau svarbu yra ir nusikalstamumo būklė ir dinamika. Bausmės tikslų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme lemia atskirų bausmių turinį, leidžia sudaryti minėtus faktorius atitinkančią bausmių sistemą, nustatyti atskiroms bausmių rūšims keliamus tikslus, sudaryti esmines teises bausmių vykdymo sąlygas taip pat ir įvertinti bausmių efektyvumą.²¹

Lietuvos Apeliacinis teismas 2007 m. gruodžio 19 d. baudžiamojoje byloje Nr. 1A-465/2007 išreiškė savo poziciją ir dar kartą pabrėžė, kad bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, apribojant nuteistojo teises ir laisves. Lietuvos Apeliacinis teismas pabrėžė, kad bausmės tikslai yra „galutinis rezultatas, kurio nustatydama ir taikydama bausmės siekia valstybė“. O bausmės paskyrimas yra svarbiausia baigiamoji baudžiamosios bylos stadija, nes bausmės paskyrimu įvertinamas ne tik nusikaltimo pavojingumo laipsnis, to nusikaltimo požymių turinys, jų pobūdis, bet ir kaltininko asmenybė, atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės. Teismas tiems asmenims, kurie pripažinti kaltais dėl nusikalstamos veikos padarymo, skiria tik tokią bausmę, kuri yra numatyta BK.

Bausmės tikslų klausimą bandė išspręsti dar baudžiamosios teisės pradininkai, tokie kaip Č.Bekarija. Jis teigė, kad bausmėje siekiama nusikaltėlio pataisymo ir nusikaltimų prevencijos tikslų.²² Pagal J.Bentamą bausmės tikslai yra nusikaltimų prevencija, tai yra siekimas, kad nusikaltėlis darytų nesunkų nusikaltimą ir taip vengtų didelės žalos, be to tai galimybė užkirsti žalą mažesnėmis sąnaudomis.²³ Nemažai diskusijų kyla dėl nubaudo, ar tai yra bausmės tikslas ar ne, tai ypač matyti sovietinėje teisės literatūroje, kur ir vyravo dvi nuomonės. Pagrindinis šių nuomonių skirtumas susijęs su V.Pochmelkino nuomone, būtent jis ir sprendė ar nubaudo yra bausmės paskirtis.²⁴ Nubaudo vertinimas yra vienintelis kriterijus, leidžiantis išskirti dvi mokslininkų nuomonių grupes, nes visi kiti bausmės tikslų aspektai traktuojami vienodai, be to vieni

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 264.

²² Бекария Ч. О преступлениях и наказаниях Москва, 1993, p. 259.

²³ Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства Избранные сочинения. Т. I, 1987, p. 174.

²⁴ Похмелкин В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск, 1990, p. 82.

autoriai pripažįsta nubaudimą bausmės paskirimi, kiti teigia, kad nubaudimas nėra bausmės paskirtis.²⁵

Skiriasi bausmės tikslų sampratos JAV ir Vakarų Europos valstybėse. Šiose valstybėse autorių nuomonių yra žymiai daugiau. Vieni autoriai nurodo tuos pačius tikslus, kiti teigia, kad bausmės tikslais yra teisingumo atstatymas, nusikaltėlio nubaudimas, įbauginimas ir pozityvus poveikis nusikaltėliui, tretieji nurodo atpildą, individualiąją ir bendrąją prevenciją, teigiamą poveikį nusikaltėliui, ketvirtieji – tai tik resocializacijos tikslas.²⁶

Tokie autoriai, kurie pripažįsta nubaudimą bausmės tikslu, savo požiūrį grindžia keletu argumentų. Vienas iš jų yra tai, kad bausme siekiama tiesiog nubausti nusikaltimą padariusį asmenį. Kitas argumentas tai yra keliamas klausimas kam skiriama bausmė, jeigu nusikaltimą padariusiam asmeniui nereikia pasitaisyti, tai yra dažniausiai tokie atvejai kai asmenys nuteisiami už nusikalstamas veikas padarytas dėl neatsargumo. Dar viena pozicija, tai dėl mirties bausmės, beja kaip ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos, galima teigti, kad šiuo atveju bausmė skiriama siekiant tik nusikaltimą padariusį asmenį nubausti.

Negalima pateikti vienareikšmiško atsakymo dėl bausmės tikslų klausimo, kadangi dėl baudžiamųjų įstatymų nenuoseklumo ir netobulumo apibrėžiant bausmės tikslus, jis tampa gana sudėtingas. Bausmės tikslų atskleidimas labai svarbus bausmės sąvokai, kurią įmanoma pateikti, tik per jos esmę ir turinį.

Senajame BK kriminalinė bausmė yra įvardinama, kaip valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves visuomenės interesais. Najajame BK bausmės sąvoka žymiai susiaurinama ir apibrėžiama kaip valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Remiantis tuo, kad bausmė apibrėžiama tik per jos priešastį, nusikaltimą, galima padaryti išvadą, kad bausmės esmė yra nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas. Kadangi kriminalinė bausmė pasireiškia per konkrečias bausmės rūšis, tokias kaip bauda, atėmimas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla, areštas, laisvės atėmimas ir kt., o nubaudimas apima tik teisių ir laisvių ribojimą, taip pat specialių teisių ir pareigų nustatymą.

²⁵ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 142.

²⁶ Ten pat

Baudžiamieji įstatymai atskleidžia bausmės kaip valstybės prievartos priemonės esmę. Nėra tikslinga ir įstatymui ir bausmei kelti tokį patį tikslą, kadangi bausmė privalo turėti pozityvią, nukreptą į ateitį paskirtį. Senajame BK 21 str. buvo sunku vienareikšmiškai nustatyti koks tikslas, keliamas bausmei yra pagrindinis. Jeigu pripažintume tolygiais tokius bausmės tikslus kaip asmens nubaudimą ir pataisymą, būtų gana netikslu, nes toks suliginimas yra gana prieštaraujantis. Su tuo sutinka ir nubaudimo kaip bausmės tikslo šalininkai, kuriems iškyla praktiškai neišsprendžiama problema – bausmės efektyvumo kriterijaus parinkimas.²⁷

Bausmės tikslus įstatymų leidėjas apibūdina per tam tikrą kelių susijusių tikslų visumą. Pagal BK 41 str. 2 d. bausmės tikslai išdėstyti nuoseklia tvarka, yra atsižvelgiama į jų realizavimo eiliškumą ir sudaro vieningus bausmės tikslus. Baudžiamajame įstatyme yra numatyti tokie tikslai:

- 1) sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo;
- 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį;
- 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
- 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
- 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

Yra autorių, kurie nurodo nubaudimo bausmės tikslą, jį pavadindami socialinio teisingumo jausmo patenkinimas²⁸ arba socialinio teisingumo atstatymas²⁹. Šios nuostatos nustato, kad bausmė turi ne tik išorinę, nustatytą įstatyme, bet ir vidinę paskirtį, kuri turi keršto troškimo patenkinimą ir tą keršto polinkį suformuoja individo pasamonė. Vidinė bausmės paskirtis sudaro prielaidas visuomenės bei jos grupių kaip ir atskiro individo saugumo jausmui atsirasti ir patenkina vieną svarbiausių visuomenės bei asmenybės egzistavimo poreikių, t.y. saugumą. N. Belajevas ir J. Bluvšteinas iškelė svarbią bausmės intituto sferą, tai - socialinės bausmės funkcijos.

G. Švedas nurodė tokius bausmės tikslams būdingus bruožus:

- 1) bausmės tikslus turi sudaryti tokie tikslai, kurių siekti galėtų visos bausmių rūšys;
- 2) bausmės tikslai turi būti nukreipti į ateitį;
- 3) bausmės tikslai turi būti siejami tik su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu;

²⁷ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 144.

²⁸ Беляев Н. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Ленинград, 1986, p. 114

²⁹ Блувштейн Ю. Уголовное право и социальная справедливостью Минск, 1987, p. 27-29

4) baudmės tikslai turi nurodyti aiškių baudmės efektyvumo kriterijų.³⁰

Užsienio valstybėse, yra susiformavusi kiek kitokia praktika, ten baudmės tikslų suformulavimui baudžiamuosiuose įstatymuose didelės reikšmės nėra teikiama, dažniausiai jie nenurodomi, arba minima tik bendroji ir specialioji prevencija. Tokia pozicija nereiškia, kad baudmės tikslai yra nesvarbūs, tiesiog jie turi atsiskleisti bausmių skyrimo ir vykdymo procese. Yra aktualu tai, kad daugumoje užsienio valstybių įstatymuose nėra griežtos ribos tarp baudžiamosios ir baudmės vykdymo teisių šakų, o dažnai baudmės taip pat jos tikslų bei vykdymo institutai sujungiami ir vadinami penologija (t.y. mokslas apie bausmę). Baudmės tikslai pripažįstami esančiais teismų ir bausmių vykdymo institucijų kompetencijoje.

Richard S. Frase'as savo veikale išdėstė, kitokią baudmės tikslų klasifikaciją.³¹ Jis išskyrė dvi baudmės tikslų kategorijas: utilitarinę ir neutilitarinę. Utilitarinės tikslai yra siekti palankaus efekto ir kaip pavyzdys - pasiektas būsimų nusikaltimų sunkumas ir mažesnis pasikartojamumas nusikaltėlio arba kitų asmenų atžvilgiu. Neutilitariniai tikslai įkūnija teisingumo ir sąžiningumo principus, neatsižvelgiant į tai ar jie duoda socialinę ar individualią naudą. Nors šios dvi baudmės tikslų kategorijos yra konceptualiai skirtingos, praktikoje jos dažnai tarpusavyje susiję. Utilitarinių baudmės tikslų principai dažniausiai naudojami taikant kriminalines bausmes, su tikslu sumažinti nusikaltėlio ar kitų asmenų, sunkumą būsimų kriminalinių veiksmų atžvilgiu. Reikia mažiausiai penkių metodų kriminalinės baudmės tikslams pasiekti. Jie yra tokie:

- 1) reabilitacija (rehabilitation),
- 2) galimybės padaryti nusikaltimą atėmimas (incapacitation),
- 3) specifinis atgrasinimas (specific deterrence),
- 4) bendras atgrasinimas (general deterrence),
- 5) pasmerkimas (denunciation).

Pirmieji trys metodai siekia apsaugoti nuo tam tikro nusikaltėlio būsimų nusikaltimų. Taip šie metodai numato, kad tam tikri nusikaltėliai yra linkę padaryti naujus nusikaltimus. Tokie nusikaltėliai ir jų rizikos laipsnis gali būti identifikuoti dar prieš padarant nusikaltimą. Reabilitacija taip pat numato, kad nusikaltėlis turi būti stebimas ir išanksto sustabdomas nusikalstamumas, adresuojant šias priežastis per mokymasi ir auklėjimą kalėjime arba nekalėjimo programose. Galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo tikslas apsaugo nuo nusikaltimo įkalinant aukštos rizikos nusikaltėlius, tuo būdu

³⁰ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006, p. 146.

³¹ Frase S. Richard Punishment purposes. Stanford law review, 2005-2006.

fiziškai juos atskiriant nuo visuomenės ir neleidžiant daryti naujų nusikaltimų. Nusikaltimo kontrolės metodais siekiama ne tik teisingo nusikaltėlių nustatymo, bet ir taip pat jais siekiama nepadaryti žalos įkalinant asmenis. Specifinis atgrasinimas (taip pat dar žinomas kaip specialus arba individualus atgrasinimas) siekia nusikaltėlių sulaikyti nuo būsimų nusikaltimų darymo sukeliant baimę, gąsdinant, kad jis gaus tą pačią arba sunkesnę bausmę ateityje. Reabilitacija ir galimybės padaryti nusikaltimą atėmimas yra svarbiausi tikslai tradicinėje nusikaltimų sistemoje. Ketvirtasis ir penktasis nusikaltimų kontrolės metodai skirti apsaugoti nuo būsimų nusikaltimų platesniam visuomenės ratui arba tam tikriems pogrupiams tikint, kad jie turi riziką nusikalti. Pagrindiniu atgrasinimu siekiama trukdyti būsimiems nusikaltėjams daryti naujus nusikaltimus gąsdinant juos bausme. Šio tikslo efektyvumas priklauso nuo keletos faktorių: bausmės sunkumo, jos paskyrimo greičio, tikimybės būti pagautam ir nubaustam, tikslinės grupės požiūrio į bausmės sunkumą, greitumą ir užtikrintumą, tikslinės grupės narių kenčiančių nuo žalingų įpročių, protinių ligų arba kitų sąlygų, kurios žymiai sumažina galimybę laikytis įstatymo ir kt. Pasmerkimo tikslu siekiama nustatant kriminalines bausmes kartu sustiprinti svarbias įstatymo elgesio ir sąlyginio nusikaltimo sunkumo socialines normas. Šios normos nurodo elgesį net jeigu išaiškinimo ir nubaudimo šansai yra maži. Papildomai be nusikaltimo kontrolės bausmės tikslo, gali siekti ir kitų svarbių utilitarinių tikslų, tokių kaip: skatinant pasitenkinimą, pagalbą ir kompensaciją nusikaltimų aukoms ir nukentėjusių grupėms; užtikrinant visuomenę, kad kažkas buvo padaryta dėl nusikaltimo išaiškinimo ir padedant nusikaltėjui sėkmingai integruotis į visuomenę.

R. Richard S. Frase'as retribuciją (atpildą), apibūdino labai panašiai kaip jau buvo anksčiau nagrinėta. Jo teigimu retribucija yra plačiausiai žinomas neutilitarinis bausmės tikslas. Pagal šią teoriją nusikaltėliai turi būti nubausti proporcingai pagal jų pasmerkimą skiriant bausmę priklausomai nuo jų padaryto nusikaltimo. Du baziniai elementai nustatantys nusikaltėjo pasmerkimo laipsnį: nusikaltimo padarytos žalos pobūdis ir sunkumas, ir nusikaltėjo kaltumas darant šį nusikaltimą. Vienodumas (uniformity) yra kitas labai svarbus neutilitarinis bausmės tikslas. Vienodumo tikslo esmė, kad panašūs nusikaltimai turi būti panašiai nubaudžiami. Tai nėra pakankamas kriterijus vienodumo skirtumo sąvokai nustatyti, jis visada reikalauja ryšio su kitais principais, kurie teigia, kad du nusikaltėliai panašiai nusikalto. Taip pat kaip ir retribucija vienodume remiasi sąžiningumo principu – sąžiningumo kitų nusikaltėlių atžvilgiu ir sąžiningumo teisišiamajam. Vienodumas gali būti pozityvus bausmės tikslas, nustatantis tikslią dalį tam

tikros bausmės, arba apribojantis principas, nustatantis galimų bausmių ribas arba apsaugantis nuo didesnių skirtumų, be tikslo įvesti aiškų lygiateisiškumą.³²

Dabartinė Lietuvoje baudžiamosios teisės raida aiškiai rodo, kad labiausiai pasitvirtina mišrių teorijų teiginiai, tai matyti iš bausmės tikslų vertinimo. Matyti, kad bausmė tai nėra tik atpildas, taip pat ji nėra tik valstybės ar tik visuomenės ir jos narių apsaugos nuo nusikaltimų priemonė. Skiriama bausmė tada, kai siekiama įgyvendinti ne vieną kurį nors jos tikslą, o kelis tarpusavyje susijusius tikslus: tai atpildo, apsaugos nuo nusikaltimų, ar auklėjamosios priemonės. Deja nėra vieno universalaus tikslo, tinkamo visoms tautoms ir visiems laikams, todėl nėra galimybės išskirti paties svarbiausio ar aukščiausio bei nesikeičiančio bausmės tikslo. Vienu specialiu tikslu negalima apriboti bendro bausmės tikslo. Tikslai tikslų kombinacija visiškai apibūdina bausmės paskirtį, todėl tenka pritarti autoriams, kurie kriminalinės bausmės sąvokoje neapsiriboja vieno iš tikslų akcentavimu, o nurodo kelis bausmės tikslus. Reikėtų pripažinti, kad tinkamiausia yra senojo BK 21 straipsnyje nurodyta kriminalinės bausmės sąvoka: „Kriminalinė bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves visuomenės interesais.“³³

2.1. Bendroji nusikaltimų prevencija

Pirmasis tikslas BK 41 str. 2 d. yra nurodytas asmens sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo. Pagal baudžiamosios teisės teoriją dar yra vadinamas bendrąja prevencija. Taigi asmens sulaikymas nuo nusikaltimo padarymo baudžiamosios teisės teorijoje vadinamas bendrąja prevencija. Bendroji nusikaltimų prevencija yra dažnai minima ir yra atliekama daug tyrimų dėl jos efektyvumo ir tikslingumo. Ši prevencija iš esmės tai yra kitų asmenų įspėjimo, informavimo, bauginimo priemonė, kad jie nepadarytų nusikalstamos veikos. Bausmė yra individuali poveikio priemonė.

Įstatymo leidėjui visiškai nesvarbūs motyvacijos pagrindai, tokie kaip baimė būti nubaustam, ar nusikaltimo, kaip blogio suvokimas, nes bendrosios prevencijos poveikis pasireiškia baudžiamojo įstatymo, nustatančio nusikaltimą ir bausmę, priėmimu ir paskelbimu, bausmės skyrimu ir atlikimu. Bendroji prevencija nesusijusi su konkrečiu nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu, dėl ko ji yra kritikuojama, todėl nesukuria baudžiamųjų teisinių santykių.

³² Frase S. Richard Punishment purposes. Stanford law review, 2005-2006.

³³ Drakšas R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. Teisė, 2004, T 52

K. Marksas kėlė klausimą „kokią teisę turite bausti mane tam, kad įbaugintumėte ar pataisytumėte kitus“ – aišku, kad bendrosios prevencijos nepripažinimas bausmės tikslu nėra siejamas su bauginamojo poveikio, kuris yra objektyvus kiekvienos prievartos priemonės (ir bausmės) požymis, neigimu.³⁴ Taip kad bendrosios prevencijos nepripažinimas bausmės tikslais negali būti tapatinamas su bauginamojo bausmės poveikio kitiems visuomenės nariams neigimu, praktiškai tai yra priemonė kitiems asmenims įspėti, informuoti, bauginti, kad jie nepadarytų nusikalstamos veikos. Tačiau baudžiamosios teisės doktrinoje dažnai akcentuojama, kad bausmė yra individuali poveikio priemonė, kuri yra taikoma konkrečiam nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, ir neturėtų būti kitų nesusijusių asmenų sulaikymo nuo nusikaltimų padarymo priemone.

Sakykime kad, kad baudžiamieji teisiniai santykiai, atsiranda tik tarp valstybės ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, iš kurių viena sudedamųjų dalių yra bausmė. Bendroji prevencija, nėra susijusi tiesiogiai su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu ir tuo pačiu kaip ir nesukuria baudžiamųjų teisinių santykių. Galima teigti, kad ji yra nukreipta į neapibrėžtą asmenų ratą. Bendrosios prevencijos nepripažinimas bausmės tikslu, sietinas su baudžiamąjį įstatymo paskirtimi, kurią nustato naujojo BK 1 str. t.y. siekis užkirsti kelią nusikalstamų veikų padarymui įtvirtintinant baudžiamajame įstatyme tam tikro elgesio draudimus ir nustatant baudimo formas (ne tik bausmes, bet ir baudžiamąjį ar auklėjamojo poveikio priemones ir pan.) už tokių draudimų pažeidimą.³⁵

Bendrosios prevencijos bauginamasis poveikis visų pirma pasireiškia visuomenės žinojimu apie bausmės egzistavimą, turint aiškų savo saugumo supratimą, be to nusikaltėlis prieš darydamas nusikaltimą turėtų atlikti nuostolio ir naudos analizę. Daugumos teoretikų nuomone, jeigu įmanoma pasiekti bauginamąjį poveikį apskritai tai labai tikėtina, kad tai bus pasiekta per nusikaltimo atskleidimą ir kaltininko nubaudimą, o tikrai ne dėl bausmės dydžio. Teigiamu bendrosios nusikaltimų prevencijos aspektu laikomas visuomenės narių pasitikėjimo egzistuojančia teisine sistema ir bausmių vykdymu išlaikymas ir stiprinimas.³⁶ Tai tik parodo, kad bendrosios prevencijos tikslai realiai pasiekti gali būti ne griežtinant sankcijas už nusikalstamas veikas, bet skatinant efektyvų teisėsaugos institucijų darbą, siekiant kuo greičiau ir efektyviau išsiaiškinti nusikaltimus. Tokiam bausmės tikslui, kaip bendroji prevencija, realizuoti yra reikalingos specialios priemonės, kurios ne tik skatintų asmenis nenusikalsti, žinant gresiančias

³⁴ Baudžiamojai teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Eugrima, Vilnius, 2003, p. 353.

³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 18.

³⁶ Drakšas R. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. Teisė, 2003, Nr. 48.

bausmes už nusikalstamas veikas ir naudojant tai kaip bauginimą, tačiau turi kelti visuomenės pasitikėjimą ir užtikrinti saugumo jausmą.

2.2. Individualioji prevencija

Sekantis bausmės tikslas yra „paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytusi įstatymų ir vėl nenusikalstų“ - arba dar vadinamas - individualioji prevencija. Individualiosios prevencijos poveikis pasireiškia konkrečių asmens teisių ar laisvių atėmimu arba ribojimu, arba individualių pareigų nustatymu, kurios turėtų atimti galimybę padaryti naują nusikalstamą veiką, bei individualizuotų pataisymo priemonių taikymą.

Specialiosios prevencijos tikslas yra vertintinas kaip pažangus, nes valstybė įsipareigoja nuteistajam taikyti pozityvias poveikio priemones, kurios kiekvienai bausmei yra skirtingos, pavyzdžiui, skyrus laisvės atėmimą, pataisymo priemonės yra bausmės atlikimo režimas, nuteistųjų darbas, profesinis ir bendrasis lavinimas, nuteistųjų socialinė rehabilitacija. Taikomų individualių priemonių visuma turi įtikinti asmenį, jog nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas jam pačiam ir visuomenei, todėl atlikęs bausmę jis turėtų sugebėti savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis.³⁷

Paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytusi įstatymų ir vėl nenusikalstų tikslas Lietuvoje įgauna vis didesnę reikšmę. Jis yra nukreiptas į nusikaltėlio rehabilitaciją ir pagalbą jam atliekant bausmę. Nusikaltėlio rehabilitacija pradedama vykdyti bausmės vykdymo etape, t.y. po nubaudimo bausmės tikslo. Prie rehabilitacijos laisvės atėmimo vietoje galima priskirti nuteistajam paskirtą režimą, jo lavinimą, darbą, bei auklėjamąjį darbą su nuteistuoju, kaip ir paleistų iš laisvės atėmimo vietų asmenų socialinę adaptaciją. Tuo yra siekiama, kad nuteistasis ne tik neturėtų galimybės nusikalsti laisvės atėmimo vietoje, bet nebedarytų naujų nusikalstamų veikų po bausmės atlikimo. Prie šio tikslo įgyvendinimo galima priskirti ir kitų bausmių atlikimą, ne tik laisvės atėmimo bausmę, tai sakysime atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ar paskyrus baudžiamojo poveikio priemones. Visai kitoks požiūris yra į nepilnamečių baudimą ir jų auklėjamųjų priemonių paskyrimą. Nepilnamečiams bausmės tikslai turėtų būti daugiausiai įgyvendinami ne siekiant juos nubausti, bet sudarant tokias sąlygas ir taip juos motyvuojant, kad ateityje nebensikalstų.

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 265.

Tačiau nereikėtų rehabilitacijos sieti tik su perauklėjimu, nes baudžiamojoje teisėje rehabilitacija reiškia pataisymą, kadangi nusikaltėliui yra suteikiamos sąlygos ir galimybės pačiam keisti savo elgesį, daugiau nebenusikalsti ir tinkamai integruotis į visuomenę. Tokias sąlygas jam suteikia valstybė, priimdama atitinkamus teisės aktus ir taikydama atitinkamas priemones. Rehabilitacija apima bausmę atlikusio asmens socialinę adaptaciją bei resocializaciją, kadangi kartu bausmė per resocializaciją turi apsaugoti nesikaltėlį nuo kitų nusikaltimų padarymo, o kartu ir nuo negatyvių pasekmių, kurias sukelia bausmė.³⁸ Visa Lietuvos bausmių vykdymo politika nukreipta į valstybės institucijų ir pareigūnų veiklą vykdant kriminalines bausmes ir tuo siekiama pataisyti nuteistuosius. Toks nuteistojo pataisymas yra laikomas asmens pasitaisymu, kada jis po bausmės atlikimo savo gyvenimo tikslų siekia teisėtais būdais ir priemonėmis.³⁹

2.3. Nubaudimas

Kitas bausmės tikslas „nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį“. Būtent šiuo tikslu yra siekama atkurti socialinio teisingumo ir interesų pusiausvyros po nusikalstamos veikos padarymo.

Įstatymų leidėjas, pripažįsta nubaudimą bausmės esme, iškelia bausmei irgi tokį pat tikslą.⁴⁰ Negalima teigti, kad tokiu atveju nubaudimas gali būti suvokiamas atskirai nuo tikslų ir turi būti aiškinamas kaip priemonė kitiems tikslams pasiekti. Kadangi tikslai yra išdėstyti logiška eile, pagal jų realizavimo etapus, tai pirminiam etapui galima priskirti visų išpėjimą apie gresiančią bausmę už nusikalstamą veiką, o antrasis etapas turėtų būti nubaudimas, tų kurie nepakluso, bet tam galima būtų prieštarauti, kadangi antram etapui logiškiau būtų priskirti individualiąją (specialiąją) prevenciją. Kadangi individualioji prevencija yra orientuota į jau turimo nusikaltusio asmens stengimąsi pasitaisyti.

Padariusio nusikalstamą veiką asmens nubaudimo tikslą ryškiausiai atspindi laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, nes tokiais atvejais asmens pataisymas nėra skiriamasis bausmės efektyvumo kriterijus.

Galima nurodyti, kad nubaudimu siekiama atkurti socialinio teisingumo ir interesų pusiausvyrą po nusikalstamos veikos padarymo. Atkuriant teisingumą atstatomi individo, visuomenės ir valstybės pažeisti interesai. Nubaudimo tikslu yra siekiama, kad asmuo,

³⁸ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, p. 73.

³⁹ Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, p. 10

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 265.

padaręs nusikalstamą veiką, patirtų ne tik materialinius apribojimus, bet ir kitokio pobūdžio nepatogumus ir suvaržymus. Yra manoma, kad kitą asmenį yra teisinga pasmerkti tokiems suvaržymams, atsižvelgiant į tai, kad jis pažeidė pagrindines bendrojo gyvenimo visuomenėje taisykles. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“⁴¹ nurodė, kad „kriminalinė bausmė – valstybės reakcija į jau padarytą nusikaltimą. Tai yra valstybės prievartos priemonė, apkaltinamuoju nuosprendžiu skiriama nusikaltimą padariusiam asmeniui ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves. Pagal baudžiamosios teisės doktriną bausmės esmę sudaro asmens, padariusio nusikaltimą, nubaudimas, o jo turinį – nuteistojo asmens tam tikrų teisių ir laisvių suvaržymas. Nuteistojo patiriami apribojimai bei suvaržymai yra objektyvūs bausmės požymiai, antraip ji netenktų savo prasmės“. Vertinant ir analizuojant nubaudimo bausmės tikslo esmę, galima teigti, kad šis tikslas yra orientuotas į vidinę, dvasinę nusikalstamą veiką padariusio asmens būseną.⁴²

Baudžiamajai teisei yra aktualu ir tai, kad bausmės tikslai realizuojami ne tik baudžiant, nusikalstamą veiką padariusį asmenį, bet ir atleidžiant jį nuo baudžiamosios atsakomybės.

2.4. Galimybės padaryti naują nusikaltimą atėmimas ir apribojimas

Sekanti bausmės tikslų dalis yra „atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas“, tai reiškia, kad bausme siekiama sudaryti tokias fizines sąlygas, kurios užkirstų kelią naujai nusikalstamai veikai padaryti.

Galimybės padaryti naują nusikaltimą atėmimo ir apribojimo tikslo įtvirtinimą Lietuvos baudžiamajame įstatyme nulemia bausmės esmės samprata, o teismų praktikoje jis pasireiškia plačiu laisvės atėmimo bausmės taikymu. Resocializacijos laisvės atėmimo vietoje tikslas – neleisti nusikaltėliui padaryti kitų nusikaltimų ir suteikti jam galimybę vėl grįžti į visuomenę.⁴³ Aktualu, kad kai kurios bausmių rūšys tiesiogiai užprogramuotos šiam tikslui, tai tokios kaip, viešųjų teisių atėmimas (BK 44 str.) ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (BK 45 str.) atima iš nuteistojo galimybę padaryti nusikalstamą veiką valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams.

⁴¹ Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004

⁴² Solveičikas D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, Nr. 56, 2005, p.44

⁴³ Drakšas R. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. Teisė, 2003, Nr. 48.

Viešųjų teisių atėmimo bausmė reglamentuojama BK 44 str. Teismas, atsižvelgdamas į BK 42 str. 3 dalies ir 54 str. 1 dalies reikalavimus, viešųjų teisių atėmimą gali paskirti ir vadovaudamasis BK 54 str. 3 dalimi (kai straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas gali motyvuotai skirti švelnesnę bausmę), arba BK 62 str. (kai teismas skiria švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę), arba BK 77 str. (kai teismas taiko lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir atliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimą švelnesne bausme). Baudžiamasis įstatymas taip pat numato, kad gali būti atimamos tik renkamos, tokios kaip mero, partijos pirmininko, arba skiriamos (teisėjo, prokuroro ir pan.) pareigos. Taigi viešųjų teisių atėmimas gali būti taikomas tokiems asmenims, kurie tokias teises turi arba gali jas turėti ateityje, o taip pat ir iš tų asmenų, iš kurių ši teisė jau atimta kitais pagrindais. Po šios bausmės paskyrimo nuteistasis turi būti tuojau pat atleidžiamas iš pareigų, kurias jam uždraudė eiti teismo nuosprendis. Kai teismas skiria tokią bausmę, jis konkrečiai įvardina kokias pareigas draudžiama eiti asmeniui. Nuo viešųjų teisių atėmimo bausmės atleisti prieš terminą galima tik dėl ligos (BK 76 str.), amnestijos (BK 78 str.) ir malonės (BK 79 str.) tvarka. Ši bausmė nėra taikoma nepilnamečiams.

Pagal BK 45 straipsnį, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas skiriamas tada kai tokia bausmė yra nurodyta straipsnio sankcijoje, o kaltininkas nusikalstamą veiką padarė profesinės ar darbinės veiklos srityje. Taip pat teismas, atsižvelgęs į padarytos veikos pobūdį gali padaryti išvadą, kad nuteistajam negalima palikti teisės dirbti tam tikrą darbą, ar užsiimti tam tikra veikla. Šios bausmės turinį sudaro dvejopi draudimai: tai teisės dirbti tam tikrą darbą atėmimas (uždraudimas nuteistajam dirbti konkretų darbą kokioje nor veiklos srityje pagal tam tikrą specialybę) ir teisės užsiimti tam tikra veikla atėmimas (uždraudimas nuteistajam užsiimti kokia nors veikla). Pirmuoju atveju draudimas gali būti taikomas asmenims, kurie tokią teisę turi arba gali turėti, taip pat iš kurių tokia teisė atimta paskyrus administracinę nuobaudą arba kitais pagrindais. Kai paskiriama ši bausmė nuteistasis turi būti atleistas iš darbo. Antruoju atveju jeigu buvo išduotas leidimas versti tam tikra veikla, tai po teismo nuosprendžio, atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos, įstaigos privalo panaikinti išduotą leidimą (licenciją). Teismas skirdamas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo bausmę, nuosprendyje konkrečiai įvardina tuos darbus arba veiklos sferas, kurias asmeniui uždraudžia. Nepilnamečiams tokia bausmė netaikoma.

Atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę padaryti naujas nusikalstamas veikas tikslo esmė atsiskleidžia vykdant laisvės atėmimo bausmę. Šio tikslo yra siekiama pozityviomis priemonėmis – nustatant režimą, taikant socialinę ir psichologinę terapiją, bei suteikiant galimybę įgyti bendrąjį ar profesinį išsilavinimą. Kiekvienam nuteistajam yra pritaikoma individuali programa ir skiriant bei vykdant bausmę būtina atsižvelgti į nuteistojo asmenybę, nusikaltimo pobūdį ir kitas aplinkybes. Prieš pradėdant vykdyti bausmę, kiekvienam nuteistajam pirmiausiai yra nustatoma pataisos įstaigos rūšis, o toliau jie yra skirstomi į tam tikras grupes, kurių kiekvienai taikomas atitinkamas režimas. Laisvės atėmimo bausmės sąlygų individualizavimas numatytas Bausmių vykdymo kodekse (toliau BVK). Toks sąlygų individualizavimas įtvirtina progresyviąją bausmių vykdymo sistemą. Iš to seka, kad skirtingas režimas taikomas, atsižvelgiant į konkretaus nuteistojo asmenybę, elgesį, turimas nuobaudas, režimo reikalavimų vykdymą ir kitas aplinkybes.⁴⁴

Lietuvos kalėjimuose progresyvioji kalnimo sistema pradėta taikyti 1932 metais. Kitose valstybėse ši sistema taikoma nuo XIX amžiaus pradžios. Pirmiausiai Australijos katorgos kalėjime buvo sukurta ir išbandyta nauja kalnimo sistema, kuri buvo pavadinta „angliškąją progresyviąją kalnimo sistema“.⁴⁵ O XIX amžiaus antroje pusėje Airijoje įvesta kalnimo sistema, pavadinta „airiškąją progresyviąją kalnimo sistema“. Pastaroji buvo pirmosios sistemos modifikacija. Ir šių sistemų esmę sudarė tai, kad nuteistojo teisinė padėtis ir kalnimo režimas priklauso nuo nuteistojo elgesio bausmės atlikimo metu. Kitas sistemos principas grindžiamas teiginiu, kad gerai besielgiančiam nuteistajam bausmė gali būti sutrumpinama arba jis lygtinai ar visiškai atleidžiamas nuo likusios bausmės dalies. Ir galiausiai valstybė rūpinasi nuteistuoju ir po bausmės atlikimo.⁴⁶ Taikoma įvairiomis formomis, progresyvioji kalnimo sistema paplito visame pasaulyje.

Be nuteistiesiems taikomo laisvės atėmimo režimo BVK 111 straipsnyje nurodomos ir kitas pataisos priemonės, tai nuteistųjų darbas, socialinė reabilitacija, bendrasis lavinimas bei profesinis mokymas.

Darbas yra labai reikšmingas nuteistųjų pataisos proceso veiksnys. Nuteistųjų darbo svarba akivaizdi laisvės atėmimo vietoje, kadangi dirbdamas nuteistasis nepraranda savo įgūdžių, taip pat sukuria tam tikrą visuomenei naudingą produktą. Darbai turi būti organizuojami remiantis nacionaliniais ir tarptautiniais norminiais aktais ir kiekvienam nuteistajam skiriami atsižvelgiant ne tik į jo turimą specialybę, darbingumą, bet ir į

⁴⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. I-V dalys. Vilnius, 2004, p. 308.

⁴⁵ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, p. 88 - 89.

⁴⁶ Ten pat

individualias savybes. BVK 125 straipsnis numato, kad kiekvienas bausmę atliekantis nuteistasis privalo dirbti, jeigu jam darbą pasiūlo pataisos įstaigos administracija. Taip pat ji privalo užtikrinti, kad nuteistasis būtų įtraukiamas į darbą.

Socialinė rehabilitacija yra socialinių, psichologinių, teisinių priemonių taikymas asmenims tam, kad būtų atkurtos jų asmenybės funkcijos (fizinės, psichinės, dorovinės) ir socialinis statusas. Laivės atėmimo bausmę atliekančių asmenų socialinę rehabilitaciją organizuoja pataisos įstaigos administracija, valstybės ir savivaldybės institucijos ir įstaigos, visuomeninės organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos, jų nariai ir kiti fiziniai ir juridiniai asmenys. Socialinė rehabilitacija vykdoma sistemingai ir ji turi savo programą ir jai keliamus tikslus. Pagal BVK 137 straipsnį, pagrindiniai socialinės rehabilitacijos tikslai yra tokie: padėti nuteistiesiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais asmenimis; išmokyti nuteistuosius gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis; sudaryti sąlygas nuteistiesiems po bausmės atlikimo reintegrotis į visuomenę. Sunkiausiai nuteistiesiems sekasi reintegrotis į visuomenę. Nuteistieji ir asmenys, paleisti iš laisvės atėmimo vietų, sudaro tokią asmenų grupę, kuriai reikia kompleksinės socialinės paramos. Tokie asmenys susiduria su gyvenamosios vietos, įsidarbinimo, materialinės paramos ir kitomis problemomis. Siekiant, kad asmenys, išėję iš laisvės atėmimo vietų, nedarytų naujų nusikalstamų veikų, valstybė privalo pasirūpinti tokių asmenų socialine adaptacija visuomenėje.

2.5. Teisingumo principo įgyvendinimas

Ir dar vienas bausmės tikslas yra „užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“, senajame BK jo nebuvo. Tai bendrasis principas, tačiau skiriant bausmes jis įgauna specifinių ypatumų, kuriuos nulemia būtinumas užtikrinti kaltininkui tokios tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimą, kuris geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės tikslus. Bausmė pati neužtikrina teisingumo principo įgyvendinimo, tačiau yra viena iš priemonių to siekiant.

Teisingumas yra reliatyvi kategorija, neneigianti nei moralinių vertybių, nei teisingumo. Tokia pozicija, pagal kurią teisingumas yra reliatyvus, o ne absoliutus, reiškia, kad jis turėtų būti vykdomas atsižvelgiant ne į abstrakčias moraline vertybes, o į racionalius ir pagrįstus žmonių, visuomenės bei valstybės interesus.

Lietuvos teisės teoretikų veikaluose nėra vieno bendro požiūrio į teisingumo principą ir jo turinį. Profesoriaus S. Vansevičiaus nuomone, teisingumas yra gyvoji teisė, todėl teismas, taikydamas teisę, turi vadovautis pagrindiniais teisės principais ir žmogaus

teisėmis.⁴⁷ Labai panašią doktriną formuoja ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Konkrečius įstatymus taikydamas teismas atsižvelgia į juose nustatytų bausmių, už jų pažeidimą, proporcingumą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasarios 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“⁴⁸ yra konstatavęs, jog „Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės principai *inter alia* reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos“. Už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai. Kai teismui kyla abejonių, ar įstatymas atitinka Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas, jis turi kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad šis nustatytų, ar konkrečios BK nuostatos neprieštarauja Konstitucijai. Konstitucinio Teismo formuojama prigimtinio teisingumo principo doktrina Lietuvoje yra gana nauja, kadangi tarybinėje teisėje buvo grindžiama pozityvistine doktrina, kuri nepripažino jokios kitos teisės, išskyrus oficialią normatyvinę tvarką. Normatyvinė tvarka – tam įgaliotų institucijų nustatyta tvarka priimtų ir išleistų rašytinės teisės normų visuma.

Įgyvendinant teisingumo principą yra būtinos visapusiškos baudžiamaisiais įstatymais ginamų gėrių, tokių kaip žmogaus gyvybės, sveikatos, nuosavybės, laisvės ir t.t., apsaugos. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“⁴⁹ pabrėžė, jog baudžiamųjų įstatymų taikymas privalo užtikrinti proporcingą, nuolatinį ir teisingą atsaką sunkiems teisinių gėrių pažeidimams, kad viešai patvirtintų baudžiamojo įstatymo normų laikymasis yra būtinas. Taip pat konstatuota, jog „negalima teigti, kad visuomenė yra teisinga ir humaniška, jeigu nusikaltėliai gali elgtis laisviau negu žmonės, kurie laikosi įstatymo reikalavimų“.

⁴⁷ Vansevičius S. Teisės teorija. Vilnius, 1998, p. 35.

⁴⁸ Valstybės žinios, 2003, Nr. 57-2552

⁴⁹ Valstybės žinios, 1993, Nr. 70-1320

Įvertinant teisingumo principo turinį bausmės paskirties požiūriu, teismams reikėtų atkreipti dėmesį tiek į įstatymų leidėjo poziciją priimant baudžiamuosius įstatymus, tiek ir į praktinį šio principo taikymą skiriant bausmę.⁵⁰

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“⁵¹ tvirtinama, kad Konstitucijos įtvirtinti teisingumo ir teisinės valstybės principai yra universalūs, jais turi būti vadovaujama ir kuriant teisę ir ją įgyvendinant. Tokio pačio požiūrio laikosi ir prof. V. Pesliakas, jis teisingumą baudžiamojoje teisėje supranta kaip:

- 1) įstatymų leidėjo veiklą kuriant baudžiamuosius įstatymus;
- 2) teismo veiklą juos taikant.⁵²

Teisingumas, visų pirma yra teisingas baudžiamasis įstatymas, sudarantis sąlygas vienodai teisminei praktikai. Šis principas savaime nepaneigia, kad esančių skirtingose padėtyse tam tikrų asmenų kategorijų atžvilgiu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas. Vadovaujasi teismas tik įstatymu, todėl jis privalo derinti įstatymo jam suteiktą laisvę ir vienodą baudžiamųjų priemonių parinkimo bei skyrimo praktiką, nežiūrėdamas į teisėjo nuotaiką ar bylos nagrinėjimo laiką ir vietą.

Kartu būtina atsižvelgti, kad teisingumo principo įgyvendinimą skiriant bausmę įstatymų leidėjas sieja su visuomenės interesu, kuris leidžia teismui pažiūrėti į bausmę ne tik per kaltininko ir nusikalstamos veikos prizmę, bet ir atsižvelgiant į visuomenės interesą, kurio įtvirtintos BK nuostatos ne visada gali atspindėti. Kita vertus, visuomenės interesas gali priklausyti ne tik nuo vyraujančių moralinių visuomenės nuostatų ir teisingumo jausmo padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo požiūriu, bet ir nuo teismo asmenybės savybių, jo elgesio prieš nusikalstamos veikos padarymą, nusikalstamos veikos darymo metu ir po jos, taip pat nuo nukentėjusiojo socialinės padėties ir pozicijos.

Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas įtvirtina galimybę teismui paskirti mažesnę bausmę negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką numatyta minimali, arba švelnesnę bausmės rūšį negu numatyta straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką. Bet vadovaudamasis šiuo principu teismas negali teisiamajam

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 266.

⁵¹ Valstybės žinios, 2000, Nr. 105-3318.

⁵² Pesliakas V. Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse. Vilnius, 1995, p. 16-20.

paskirti griežtesnę bausmę negu numatyta straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką.⁵³

Kaip jau minėta, teisingumo principas svarbus ne tik kuriant įstatymus, bet ir juos taikant. Naujasis BK teisingumo principą sieja su baudžiamojo įstatymo taikymu, nes šis principas nurodytas kaip vienas iš bausmės tikslų ir prie bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų, kurie yra BK 54 straipsnio 3 dalyje.

H. L. A. Hartas, vienas žymiausių XX amžiaus teisės teorijos atstovų teigia, kad įvairūs teisingumo idėjos taikymai remiasi bendru principu, jog individai turi teisę į tam tikrą lygią arba nelygią su kitais padėtį.⁵⁴ H. L. A. Hartas kvestionuoja teisėjų galimybes vertinti bausmės tikslus dėl jų nešališkumo. Vakarų teisinė mintis visuotinai pripažįsta, kad bylos turi būti nagrinėjamos vadovaujantis tam tikru priesaku „vienodas bylas traktuok vienodai“, kuri siūloma papildyti formule, kad „skirtingas bylas – skirtingai“. Skiriant bausmę teisingumo principas gali būti skaidomas į dvi sudedamąsias dalis, todėl svarbiausias teisingumo priesakas formuluojamas taip – vienodas bylas traktuok vienodai, o skirtingas bylas – skirtingai. Pirmasis teiginys yra vienodas bylas traktuoti vienodai. Konstitucinis teismas yra pasisakęs, kad teisingumo principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pačius faktus savavališkai vertinti skirtingai.⁵⁵ Užtikrinti šį reikalavimą turi būti vienas iš svarbiausių Lietuvos Aukščiausiojo teismo uždavinių, nes tai įmanoma tik analizuojant, apibendrinant teismų praktiką ir rengiant baudžiamųjų įstatymų taikymo išaiškinimus.⁵⁶ 1999 metų pabaigoje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra priėmęs nutarimą dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis ir kartu apibendrina teismų praktiką. Prie visų kitų nuostatų taip pat teismas yra išaiškinęs, kad teismai gali atsižvelgti ir į tokius asmenybę apibūdinančius požymius kaip amžius, lytis, šeimyninė padėtis, išsilavinimas, sveikatos būklė ar pan., tačiau remiantis šiais požymiais teismas negali griežtinti bausmės.⁵⁷ Deja ši nuostata kelia abejonių ne tik dėl vienodos praktikos skiriant bausmes, bet ir dėl atitikties Konstitucijai, kurios 29 straipsnyje numatyta, kad „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 267.

⁵⁴ Hart H.L.A. Teisės samprata, Vilnius, Pradai, 1997, p.267.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 1996, Nr. 9-228.

⁵⁶ Gumuliauskas A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, Teisė, 2003, T 48.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“, Teismų praktika. 1999, Nr. 12.

negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“.

Kita nuostata tai, kad skirtingas bylas traktuok skirtingai. Deja dėl šio teisingumo aspekto yra daug įvairių nuomonių ir labai skirtingai vertinamos aplinkybės, kurios įtakos bausmės dydžiui. Yra du visiškai priešingi požiūriai:

- 1) Bausmė už visus nusikaltimus turi būti skiriama atsižvelgiant tik į nusikalstamą veiką. Ji turi būti aiškiai nustatyta įstatyme ir išplaukti iš aplinkybių, susijusių su konkrečiu nusikaltimu t.y. visiems asmenims už padarytą vienodą nusikaltimą skiriama vienoda bausmė;
- 2) Kiekvienas nusikaltimas yra unikalus todėl, kad jį padaro skirtingi asmenys. Bausmė turi atspindėti visus individualius asmens bruožus, todėl ypatingas dėmesys turi būti skiriamas jų individualizavimui.⁵⁸

Teisingumo principo viršenybė, kitų bausmės tikslų atžvilgiu, atsispindi numatyta galimybe pasirinkti švelnesnę bausmę, jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui. Tai reiškia, kad teismas įvertinęs visas aplinkybes gali skirti švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę. Todėl kiekvienu atveju yra bausmė individualizuojama konkreto kaltininko atžvilgiu. Teisėjas savo nuožiūra skiria bausmę ir privalo laikytis teisėtumo bei teisingumo principų. Teisėtumas ir teisingumas yra ne tik teisėjo nuožiūrai būdingi požymiai, bet ir bausmės skyrimo instituto, baudžiamosios teisės ir bendriejo teisės principai. Teisėjo nuožiūra skiriama bausmė tai yra teisėjo galimybė laikantis baudžiamojo įstatymo reikalavimų ir vadovaujantis baudžiamosios teisės principais, skiriant bausmę pasirinkti vieną iš alternatyvių, baudžiamajame įstatyme numatytų sprendimo variantų.⁵⁹

Nubaudimo tikslas ir teisingumo įgyvendinimas yra glaudžiai susiję su bausmės individualizavimo principu. Nubaudimo tikslas yra suvokiamas kaip atpildo už nusikalstamas veikas įgyvendinimas, o teisingumo įgyvendinimo tikslas aktualus ne tik taikant baudžiamuosius įstatymus, bet ir juos kuriant, jis sudaro sąlygas vienodos teisminės praktikos formavimuisi.

⁵⁸ Gumuliauskas A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, Teisė, 2003, T 48.

⁵⁹ Gumuliauskas A. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. Jurisprudencija, 2004, t.61(53); p. 85-94.

III. Bausmės tikslų realizavimo problemos

Vienas iš visuotinai pripažintų ir pagrindinių baudžiamosios teisės principų yra atsakomybės neišvengiamumo principas - jis reiškia, kad kiekvienas padaręs nusikalstamą veiką asmuo privalo susilaukti bausmės arba kitokių baudžiamojo teisinio poveikio priemonių, kurias numato baudžiamasis įstatymas. Bausmės tikslai sudaro nuoseklią ir vieningą sistemą, kuri reiškia, kad visi tikslai turi būti įgyvendinami kompleksiskai. Gali būti ir kiekvienas tikslas pasiekiamas atskirai priimant vienokį ar kitokį nuosprendį, tačiau pastarasis gali prieštarauti visai bausmės tikslų sistemai.

Bausmės tikslai yra suformuoti remiantis bausmės teorijomis. Šiuo metu vieni tarptautiniai teisės aktai skatina valstybes perimti rehabilitacijos teorijoje keliamus tikslus, kituose yra akcentuojamas retributyvizmas ir atgrasymo teorijos, taip pat tų tikslų realizavimo priemonės ir žinoma, tai yra būtina įgyvendinti nacionaliniuose įstatymuose pritaikius aktualiausias. Įstatymų leidėjui yra aiškiai formuluojami reikalavimai, kad būtų aiškiai ir nedviprasmiškai sudaryti baudžiamieji įstatymai. Deja nėra jokių duomenų, kurie galėtų griežtai atmesti vieną, ar palaikyti kitą teoriją, kaip pačią tinkamiausią.

Atidedant bausmės vykdymą vienas svarbiausių aspektų yra nuodugnai išnagrinėjus visas aplinkybes, tinkamai įvertinti kaltininko asmenybę. Bausmės vykdymo atidėjimą reglamentuoja BK 75 straipsnis. Ir jis išreiškia humanizmo, bausmės individualumo ir jos ekonomijos principus. Pagal teismų praktiką, pavyzdžiui LAT, 2005 metų vasario 22 dienos, vienoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-140/2005, paminėjo, kad labai svarbu įvertinti kaltininko asmenybę, atidedant bausmės vykdymą, jeigu norima pasiekti bausmės tikslų, įtvirtintų BK 41 straipsnio 2 dalyje. Yra svarbu ar tokio poveikio priemonė bus pakankamai efektyvi norint sulaikyti asmenį nuo nusikalstamų veikų darymo, o svarbiausiai ar jis daugiau nebedarys nusikalstamų veikų ir laikysis įstatymų, be to ar taip bus užtikrintas teisingumo principo įgyvendinimas. Žinoma, visapusiškai ir tinkamai įvertinti tokias aplinkybes yra gana sunku. Tačiau reikia įvertinti ir tai, kad teismas atidedamas bausmės vykdymą, taip pat turi teisę paskirti ir vieną arba kelias baudžiamojo poveikio priemones. Be to teismas privalo išaiškinti nuteistajam bausmės vykdymo atidėjimo esmę ir galimas pasekmes, jeigu jis nevykdys bausmės atidėjimo laikotarpiu paskirtų įsipareigojimų ar pažeidinės įstatymus bausmės vykdymo atidėjimas gali būti panaikintas ir vykdoma paskirta bausmė. 2005 m. lapkričio 15 d. LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-770/2005, pritarė apeliacinio teismo sprendimui, motyvuojant tai tuo, kad numatyti BK 41 straipsnyje bausmės tikslai – kaip sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir

paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, atsižvelgiant į nusikaltimo pobūdį, – tampa sunkiai įgyvendinama, nes bausmė tokiu atveju iš tikrųjų nevykdoma.

Viena iš galimybių atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjusysis susitaiko. Susitaikymo institutu realizuojama reabilitacijos teorijos idėja, kai stengiamasi, netaikant realios laisvės atėmimo bausmės, paveikti kaltininką taip, kad jis imtų gerbti kitus asmenis bei įstatymus, įspėti dėl galimų pasekmių, ugdyti pagarbą visuomenei bei įstatymams. Pagal BK 38 straipsnį, asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės tik esant visiems šio straipsnio 1 dalyje išvardintiems pagrindams: jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir savo noru atlygino žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, taip pat susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens atstovu, ir svarbiausia yra pagrindas manyti, kad jis nebedarys naujų nusikalstamų veikų. Jeigu bent vieno iš jų nebus tai nesuteikia teismui teisės atleisti asmens nuo baudžiamosios atsakomybės pagal minėtą straipsnį. Kaltininkas ir nukentėjusysis gali susitaikyti ikiteisminio bylos tyrimo, bylos parengimo nagrinėti teisme metu ar teismo bylos nagrinėjimo stadijose iki išeinant teismui į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio.⁶⁰ Pats susitaikymas reiškia, kad asmuo atleido kaltininkui, bet pretenzijos ir reikalavimai išlieka, dažniausiai, tiesiog pasiekiamas susitarimas, kad jie bus patenkinti ateityje. Susitaikymas teismui yra lemiamas faktorius sprendžiant atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Motyvai čia neturi jokios reikšmės, svarbu, kad būtų savanoriškas apsisprendimas, be prievartos ir apgaulės. Būtina sąlyga taikant šį straipsnį yra pagrindas manyti, kad asmuo nedarys naujų nusikalstamų veikų. Apie asmens veiksmus galima spresti iš surinktos medžiagos apie bylos aplinkybes, iš nusikalstamos veikos pobūdžio, kaltės formos, be to kokie buvo nusikalstamos veikos motyvai, tikslai ir žinoma visos lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. Taip pat yra svarbus kaltininko elgesys po nusikalstamos veikos padarymo, ar jis gailėjosi, ar stengėsi padėti nukentėjusiam, ar netrukdė tyrimui ir pan. Gana aktualus šiuo metu yra mediacijos institutas, nors teisės ir psichologijos mokslai juo domėtis pradėjo dar visai neseniai. Mediacija tai yra privačių asmenų ginčo taikus sprendimo būdas, kai jam tarpininkauja vienas ar keletas tarpininkų, vadinamų mediatoriais. Teisminę mediaciją vykdo teismo mediatoriai. Teismo mediatoriais gali būti specialiai apmokyti teisėjai, teisėjų padėjėjai arba kiti asmenys, turintys tam tinkamą kvalifikaciją, ir yra įtraukti į teismo mediatorių sąrašą. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija tai procesas pagrįstas savanoriškumu

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus konsultacija teismams. Teisės praktika, 1996, Nr. 5-6, p. 232.

ir konfidencialumu, kurio metu mediatorius padeda šalims išnagrinėti problemine situaciją ir priimti tinkamą sprendimą. Tarpininkavimo institutas jungia tris šalis – nusikaltimo auką, nusikaltėlį ir visuomenę. Nors šiai dienai mediacijos institutas nėra detaliam reglamentuotas, tačiau yra pakankamai nusistovėjusi tvarka.

Viena iš lengvinančių baudžiamąją atsakomybę aplinkybių yra prisipažinimas – tai toks veiksmas, kai kaltininkas prisipažįsta pats, dar neprasidėjus ikiteisminiam tyrimui arba jam prasidėjus, tačiau, kol kaltininkas dar nesusidūrė su teisėsaugos institucijomis. Tuo atveju kai kaltininkas neprisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, galima daryti išvadą, kad jis nesigaili savo netinkamų veiksmų, galbūt ši nusikalstama veika buvo suplanuota ir ja siekiama tokių rezultatų, kurie tenkima kaltininką. Galbūt asmuo nelabai suvokia savo nusikalstamos veikos pavojingumo, ar savo veiksmų, negali tinkamai dėl subjektyvių ar objektyvių aplinkybių tinkamai įvertinti ir jo gailestis pasireikš tolimesnėje bylos nagrinėjimo eigoje, tačiau to jau nebus galima vertinti kaip tinkamu prisipažinimu. LAT 2003 metų balandžio 1 dieną baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215/2003, konstatavo, kad skiriant kriminalinę bausmę siekiama visų jos tikslų, kurie išvardinti baudžiamajame įstatyme, nežiūrint į tai, kad pagrindinis bausmės tikslas yra individualioji prevencija. Taip pat LAT išaiškino savanoriško prisipažinimo turinį. Jo teigimu, savanoriškas prisipažinimas gali būti traktuojamas kaip lengvinanti aplinkybė tik tada kai kaltininkas savanoriškai atvyksta ir prisipažįsta dėl nusikalstamos veikos padarymo. O prisipažinimas per parengtinį tardymą bus tik nuoširdus gailėjimasis.

Individualizuojant bausmę labai svarbios asmeninės savybės ir kaip rodo teismų praktika, jog atitinkamos asmens savybės nulemia, tai, kad teismas neskiria švelnesnės bausmės, o priešingai – tokiam asmeniui skiria griežtesnę bausmę.

Teisingumo vykdymo problemos gali būti nagrinėjamos tik konkretaus socialinio elgesio kontekste.⁶¹ Būtina atsižvelgti į moralės kategorijas atitinkančias teisingumo sampratą kaip ir į realias galimybes pasirinkti vertybes, pripažįstamomis moraliomis ir teisinėmis. Priešingu atveju, būtų sudėtinga nustatyti veiksmus ir poelgius, atitinkančius teisingo elgesio taisyklės reikalavimus. Atvejai kai asmuo, pareigūnas ar valstybės institucijos pasirenka mažiausią blogybę iš visų galimų, tai toks pasirinkimas negali būti laikoma neatitinkančiu teisingo elgesio taisyklių reikalavimų.

Praktikoje teismas skirdamas bausmę turi atsižvelgti į:

- 1) objektyvius kriterijus – nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis bei pobūdis,

⁶¹ Jovaišas K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisingos bausmės problemos, 2007/2 (56), p.96

- 2) vertybinius kriterijus – kaltininko asmenybės charakterio savybės bei vertybinės orientacijos,
- 3) koku santykiu teisingą ir proporcingą bausmę lemia objektyvūs ir vertybiniai kriterijai.

Skiriant bausmę lemia tam tikros aplinkybės, nesusijusios nei su nusikaltimo pobūdžiu, pavojingumu, nei su kaltininko charakterio savybėmis, kaip pavyzdys gali būti situacija – sakysime kaltininkas išlaiko sunkia liga sergančius, neįgalius asmenis arba mažamečius vaikus, kurių dėl paskirtos bausmės nebūtų kam prižiūrėti. Įkalinti žmogų, kuris prižiūri negalinčius pasirūpinti savimi asmenis, reikštų taikyti jam papildomą bausmę, o jo prižiūrimiems asmenims – bausmę be kaltės, nes jie netektų maitintojo ir artimo žmogaus globos. Kita vertus, esant kitoms lygiavertėms aplinkybėms, vieniems kaltininkams švelnesnės negu kitiems bausmės skyrimas pažeistų asmenų lygybės prieš įstatymus principą. 2006 m. gruodžio 29 d. LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006 panaikino apeliacinės instancijos nuosprendžio dalį motyvuodamas tuo, kad teismas netinkamai pritaikė BK 54 ir 41 straipsnius – neatsižvelgė į BK 54 straipsnyje nurodytų aplinkybių visumą ir tų aplinkybių išsamiau neįvertino, vienai iš aplinkybių (nuteistojo asmenybei) suteikė išskirtinę kitas aplinkybes neutralizuojančią reikšmę.. Šioje byloje buvo atkreiptas dėmesys ir į nukentėjusiuosius, kadangi teismo nebuvo neatsižvelgta į BK 41 straipsnio reikalavimus skiriant bausmę užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą, nesumenkinti nukentėjusiųjų interesų, nepažeisti jų orumo. LAT nuomone, teisingumo principo reikalavimų įgyvendinimas paskiriant bausmę kaltininkui (BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punktas) – tai ne tik nusikalstamos veikos, jos padarymo aplinkybių, kaltininko asmenybės įvertinimas. Labai svarbus yra ir nuo nusikaltimo nukentėjusių asmenų teisėtų interesų suvokimas ir siekis juos saugoti bei baudžiamajame įstatyme numatytais priemonėmis ginti. Bausmė yra teisinga, kai ją skiriant įvertinami ir kaltininko, ir nukentėjusiojo interesai, kai nė vieniems iš jų nesuteikiama aukštesnė reikšmė. Skiriant bausmę taip pat negali būti ignoruojamos ar neįvertinamos dėl nusikaltimo prarastos vertybės, jų svarba, vieta vertybių hierarchijoje. Perdaug švelni, veikos pavojingumo, jos padarinių, kaltininko asmenybės neatitinkanti bausmė pažeidžia ir humaniškumo principą, nes taip yra sumenkinami nukentėjusiųjų interesai, pažeidžiamas jų orumas. Tokiais teismo sprendimais kartu formuojama nuomonė, kad teismai nevienodai, šališkai saugo atskirų baudžiamųjų teisinių santykių subjektų interesus.

Specifinė atpildo ir proporcingos bausmės skyrimo problema kyla, kai nusikalstama veika yra kaltininko ir nukentėjusiojo sąveikos rezultatas.⁶² Jeigu nukentėjusiojo elgesys buvo provokuojantis ar rizikingas, tai bus pagrindas skirti švelnesnę bausmę, nes pats nukentėjusysis savo elgesiu išprovokavo kaltininko pyktį ir pagiežą, dėl ko jis atliko nusikalstamus veiksmus, taip išliedamas savo pyktį. Praktikoje kyla problemų nustatant kas yra konflikto iniciatorius, ypač kai konfliktas kyla dėl įsisenėjusių komplikuoatų tarpusavio santykių ar abipusių pretenzijų pagrindu. Taip pat gana sunku atriboti ir būtinąją gintį nuo išprovokuotos būtinosios ginties, kai tikrasis konflikto iniciatorius savo neteisėtais veiksmais, sukėlęs atsakomąją kito asmens reakciją ir ją panaudoja kaip pretekstą užpulti. Aišku, kad šį užpuolimą apsimestinė auka pateikia kaip būtinąją gynybą ir nuslepiant provokacijos faktą. Tokiais atvejais yra būtinas kaltininko ir nukentėjusiojo asmenybės įvertinimas, kuris yra informatyvus papildomas veiksnys leidžiantis nustatyti ar jų elgesys buvo atitinkantis jų charakterio savybių ir vertybių orientacijų rezultatas.

Visai kitoks teismo požiūris bus į asmenį, kuris dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių tyčia padarė sunkų, savo elgesiui nebūdingą, nusikaltimą. Kitas atvejis kai asmuo padaro neatsargų nusikaltimą, kuris sukėlė sunkias pasekmes arba paauglių veiksmai, atlikti dėl solidarumo grupėje, sukėlė sunkaus nusikaltimo pasekmes. Kaltininkas yra aiškus, o savo veiksmais jis nesiekė padaryti žalos aplinkiniams, tačiau susiklosčius nepalankioms aplinkybėms dabar yra teisiamas. Teismui sprendžiant bausmės klausimą tokių nusikaltimų atveju tenka didelį dėmesį skirti kaltininko asmenybei, o ne padarytai veikai, taip skiriant švelnesnę bausmę. Taip pasireiškia teismų diskrecija – realus, asmenų lygybei prieš įstatymą neprieštaraujantis, nevienodo teismo reguliavimo principo taikymas individams, esantiems skirtingose padėtyse dėl nevienodų asmens savybių.

Galima teigti, kad teismai susiduria su sunkumais skirdami bausmes laikantis teisingumo principo, skirdami bausmes už kelias nusikalstamas veikas, taip pat tais atvejais, kai bausmė skiriama už naują nusikalstamą veiką, kuri padaryta neatlikus bausmės už anksčiau padarytą nusikaltimą. Skirtinga teismų praktika skiriant bausmes atsižvelgiant į nusikalstamos veikos tikslus ir motyvus, kai šie yra nusikalstamos veikos sudėties požymiai. Skiriasi teismų praktika vertinant BK normas, kuriose įtvirtintos kaltininko atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės. Taip pat teismai skirdami bausmes neskiria reikiamo dėmesio jų individualizavimui, nustatant bei įvertinant nepilnamečių asmenų auklėjimo ir gyvenimo sąlygas, socialinę brandą ir

⁶² Jovaišas K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisingos bausmės problemos, 2007/2 (56), p.99

sveikatos būklę. Per mažai dėmesio individualizuojant bausmes skiriama nusikalstamos veikos padarymo kaltės ir bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formos ir rūšies nustatymui bei įvertinimui. Ne visada įvertinama situacija, kai nusikalstama veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių priežasčių, taip pat kaltininko atliktų nusikalstamų veiksmų pavojingumas, tai, kiek nusikalstamas ketinimas buvo įgyvendintas, o ir pamiršamos priežastys, dėl kurių nusikalstama veika nebuvo baigta.

3.1. Bausmės tikslų realizavimo problemos vykdant laisvės atėmimo bausmę

Vykdant laisvės atėmimo bausmę esminiai veiksniai, kurie daro bausmės tikslų realizavimą problematišku yra baudžiamosios politikos naujumas, tai yra nepakankama patirtis, didelis kalinių nedarbo lygis ir jų žemas išsilavinimas.

Jungtinių Tautų organizacijos (toliau JTO) patvirtintos Tipinėse minimalios elgesio su kaliniais taisyklėse⁶³ numatyta, kad reikalinga individuali elgesio su kaliniais programa, reikalinga kalinių klasifikavimo į grupes sistema, kas yra sunkiai įgyvendinama, kadangi didelis kalinių skaičius tai apsunkina.

Tipinių minimalių elgesio su kaliniais taisyklėse 2 dalyje 58 straipsnyje nurodoma, kad laisvės atėmimo bausmės ar panašios laisvės atėmimo priemonės tikslas yra visuomenės apsauga ir prevencija nuo jai gresiančių nusikaltimų. Šis tikslas yra gana sudėtingas, jis gali būti įgyvendintas tik jei įkalinimo periodu bus siekiama, kad pažeidėjas išėjęs, ne tik norės, bet ir galės gyventi laikydamasis įstatymų ir tuo pačiu išlaikydamas save. O BK 59 straipsnis numato, kad įkalinimo institucijos turėtų taikyti visas įmanomas ir tinkamas pataisos, moralinio, auklėjamojo, dvasinio ir kitokio poveikio priemones ir pagalbos formas. Kiekviena iš šių priemonių gali būti pritaikyta pagal individualius elgesio su kaliniu poreikius. Bausmių vykdymo individualizavimo principui realizuoti bausmių vykdymo įstatymai turi numatyti platų pataisos priemonių, taip pat poveikio metodų ir formų spektrą. Pirmiausiai visos bausmės pagal jų atlikimo būdą skirstomos į atliekamas kolektyviai (areštas, laisvės atėmimas ir pan.) ir individualiai (laisvės apribojimas, bauda ir pan.).⁶⁴ Kolektyviai atliekamomis bausmėmis, siekiant sudaryti prielaidas bausmės vykdymo individualizavimui, bausmių vykdymo įstatymai nustato klasifikavimo kriterijus nuteistųjų areštu, laisvės atėmimu bei laisvės atėmimu iki gyvos galvos (BVK 52 ir 70 straipsniai). Pagal BVK 70 straipsnį nuteistųjų atskiro arba

⁶³ Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės. Žmogaus teisės. Tapatinių dokumentų rinkinys. Vilnius, Mintis, 1991.

⁶⁴ Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, p. 58.

izoliuoto laikymo pataisos įstaigose tikslas: atskirti nuteistuosius, kurie dėl padarytų nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems; palengvinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją; padėti užtikrinti, kad būtų laikomasi pataisos įstaigų saugumo ir valdymo reikalavimų. Atkreipiant dėmesį į nuteistųjų klasifikavimo paskirtį, atskirose laisvės atėmimo vietose arba izoliuotai vienoje pataisos įstaigoje turi būti laikomi: nuteistieji, kuriems laisvės atėmimas paskirtas pirmą kartą; nuteistieji už tyčinius ir neatsargius nusikaltimus; pavojingi recidyvistai, nuteistieji už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus ir t.t. Kuo bausmė griežtesnė, tuo platesnį pataisos priemonių ratą numato bausmių vykdymo įstatymai. Klasifikavimas ir diferenciacija yra reikšminga bausmės vykdymo prielaida, sąlygojanti galutinį nuteistojo pataisos rezultatą. Nuteistųjų klasifikavimu pripažįstamas kalinių skirstymas į grupes remiantis tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais kriterijais, o diferenciacija yra klasifikavimo tęsinys, atliekamas pataisos darbų įstaigoje, atsižvelgiant į bausmių vykdymo įstatyme numatytus kriterijus ir asmenybės bruožus.⁶⁵ Klasifikavimą vykdo teismas, o diferenciaciją – pataisos darbų įstaigos administracija.

Pernelyg didelis kalinių skaičius neleidžia individualizuoti elgesio su jais. Labai didelis laisvės atėmimo bausmė asmenų skaičius iškelia dar vieną problemą bausmių vykdymo sistemoje, tai kai kurių pataisos darbų įstaigų perpildymą.

Bausmei keliamo reabilitacijos ir resocializacijos tikslo realizavimui reikia nemažai pastangų, tam, kad jis būtų tinkamai įgyvendintas. Į šį procesą būtina turi įsitraukti ne tik valstybė, bet ir visuomenė, nevyriausybinės organizacijos bei privataus sektoriaus atstovai.

Grižę kaliniai iš įkalinimo vietų visada gali kreiptis į darbo biržas. Greta kalėjimų esančios teritorinės darbo biržos glaudžiai su jais bendradarbiauja – rūpinasi jų reabilitacija, informuoja juos apie esamas galimybes įsidarbinti ir pasirengimą grįžti į darbo rinką. Lietuvoje su kaliniais pagal regionus dirba 6 teritorinės apskričių darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybos, priklausančios Lietuvos darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybai. Viena iš didžiausių yra Panevėžio darbo rinkos konsultavimo ir mokymo tarnyba, kuri turi daugiausiai darbo su buvusiais kaliniais patirties, ypač su moterimis (kalinėmis ar buvusiomis kalinėmis). Tiek Panevėžio tiek ir Kauno apskričių tarnybos yra parengusios ilgalaikes mokymo ir konsultavimo programas iš įkalinimo vietų sugrįžusiems asmenims, o kitos 4 tarnybos dirba su kaliniais nesistemiškai, tik tam tikrais atvejais. Kaliniai, kurie atlieka ilgalaikes bausmes yra pažeidžiamiausi socialinio

⁶⁵ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, p. 97.

atotrūkio ir grįžimo į darbo rinką atlikus bausmę požiūriu, kadangi jų įgūdžiai ir kvalifikacija išėjus iš įkalinimo įstaigos būna pasenę. Juk, egzistuoja ir reikiamų socialinių įgūdžių formavimo ir motyvacijos ir pasitikėjimo savimi grįžtant į darbo rinką problema. Kaip ir kitose Europos šalyse esama ir recidyvinio nusikalstamumo problemų.

Deja, bet galimybės lavintis ir dirbti įkalinimo įstaigose vis dar labai ribotos. Tačiau reikia išsamesnės įmonių, galinčių įdarbinti kalinius, kurie dar atlieka ar jau atlikę bausmę, analizės. Akivaizdu, kad įdarbinimas labai svarbus buvusių nusikaltėlių reabilitacijai. Situacijos analizėje reikėtų patyrinėti ir partnerystės susitarimų tarp kalėjimų administracijos ir bendrojo lavinimo, profesinio mokymo ir aukštojo mokslo įstaigų galimybes. Be to, Kalinių globos draugija yra nevyriausybinė organizacija, sprendžianti kalinių ir iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų problemas.⁶⁶

Praėjusiais metais, buvo žengtas gana svarbus žingsnis keičiant požiūrį į nuteistąjį, tai padaryta Vyriausybei patvirtinus Probacijos sistemos Lietuvoje koncepciją ir Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių planą⁶⁷. Ilgą laiką vyravusį atlygio už padarytą nusikalstamą veiką požiūrį pradeda keisti socialinė pagalba nuteistajam, kuria siekiama pašalinti nusikalstamą elgesį įtakojusias socialines, ekonomines ir kitas aplinkybes. Probacijos sistemos koncepcijoje, apibrėžiama kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo (bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų) forma, kuri taikoma nusikaltimą padariusiam asmeniui kaip alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei. Ji yra vykdoma taikant nuteistojo priežiūrą ir teikiant jam socialinę paramą. Vyriausybės nutarime Probacijos koncepcija siekiama:

- 1) tobulinti jos teisinį reguliavimą,
- 2) formuoti tinkamas metodologines probacijos priežiūros sąlygas,
- 3) sukurti vientisą institucijų, vykdančių probaciją, tinklą.
- 4) siekiama užtikrinti socialinių paslaugų prieinamumą nuteistiesiems, kuriems paskirta probacija,
- 5) skatinti visuomenę dalyvauti probacijos procese.

Visus šiuos uždavinius sprendžia Teisingumo ministerijai, Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos ir Teisės institutas. 2007 metais šioms institucijoms atlikus išsamią įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių probaciją, analizę bei įvertinus užsienio šalių praktiką šioje srityje paaiškėjo, kad siekiant sureguliuoti visus su probacija

⁶⁶ <http://www.kalejimudepartamentas.lt>

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ 2007 m. vasario 21 d. Nr.220.

susijusius procesus yra būtini galiojančių baudžiamųjų įstatymų (BK, BPK, BVK) pakeitimai.⁶⁸

Probacijos vykdymo tvarkos ir sąlygų išsamiam ir kompleksiskam sureguliuavimui, taip pat probaciją vykdančių institucijų funkcijų ir kitų aspektų, rekomenduojamų tarptautinių teisės aktų įgyvendinimui, buvo pasiūlyta parengti atskirą Probacijos įstatymo projektą.

Kitas svarbus projektas yra parengtas Teisingumo ministerijos ir padės užtikrinti geresnes, laisvės atėmimo bausmes atliekančių asmenų, gyvenimo sąlygas. Vyriausybė šiuo metu svarsto Teisingumo ministerijos parengtą Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų vystymo strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių 2008-2033 metų planą.

Vystymo strategijos tikslas yra iki 2033 metų nustatyti Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų vystymo prioritetus, tikslus ir uždavinius, padėsiančius pasiekti, kad šių įstaigų materialinė ir techninė bazė atitiktų Lietuvos higienos normų ir kitų teisės aktų reikalavimus. Taip pat turėtų būti užtikrintas veiksmingas Kalėjimų departamentui pavaldžioms įstaigoms keliamų uždavinių įgyvendinimas. Po Vystymo strategijos įgyvendinimo, turėtų būti išspręsta tardymo izoliatorių perpildymo problema, o įkalinimo įstaigose būtų užtikrinamos Europos kalėjimų taisyklėse rekomenduojamos ir Lietuvos teisės aktuose nustatytos suimtųjų ir nuteistųjų laikymo sąlygos. Šios strategijos dėka būtų išspręsta įkalinimo įstaigų saugumo problema, taip pat sustiprėtų visuomenės saugumas, pagerėtų įkalinimo įstaigų personalo darbo sąlygos. Vystymo strategija numatė ir ekonominę naudą, kadangi mažiau kainuotų naujų ir visiškai atnaujintų įkalinimo įstaigų eksploatavimas. Yra būtinas reikiamo lygio personalo apmokymas ir jau esamo personalo kvalifikacijos kėlimas.

Kitas sunkiai pasiekiamas tikslas, kad teisės pažeidėjas, grįžęs į visuomenę ne tik norės, bet ir galės gyventi gerbdamas įstatymus ir išlaikydamas save. Siekiant šio tikslo Europos fondų lėšomis buvo finansuojami net keli projektai: „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinė integracija“ ir „Nuteistųjų rengimas savarankiškam gyvenimui stiprinant motyvaciją integruotis į visuomenę ir darbo rinką“.

Iš įkalinimo įstaigų išėję asmenys yra nepageidaujami darbo rinkoje, jie sunkiai prisitaiko prie pasikeitusių socialinių ir ekonominių sąlygų, be to visuomenės požiūris į tokį asmenį yra pakitęs. Projektu „Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinė integracija“ buvo siekiama šią padėtį keisti, pagrindinis jos tikslas nuteistųjų socialinė adaptacija. Nuteistieji buvo mokomi dirbti kompiuteriu, jiems buvo suteikta bendravimo, psichologijos, verslo pradmenų. Šiam tikslui buvo įsigyta personalinių

⁶⁸ <http://www.kalejimudepartamentas.lt>

kompiuterių, įrengtos kompiuterių klasės, nuteistieji dalyvavo seminaruose, taip pat gavo stipendijas. Projektas „Nuteistųjų rengimas savarankiškam gyvenimui stiprinant motyvaciją integruotis į visuomenę ir darbo rinką“ apėmė kur kas daugiau nuteistųjų. Juo buvo siekiama vykdyti resocializacijos ir socialinės adaptacijos politiką, taip pat mažinti pasikartojančius nusikaltimus. Šiais projektais buvo realizuojamas vienas iš bausmės tikslų – nuteistojo asmens pataisymas, kad šis daugiau nebensikalstų. Šiais projektais, šalia materialiosios socialinės paramos buvo vykdoma ir psichologinė pagalba. Taip pat svarbu yra nuteistųjų švietimas, mokymosi priemonių ir metodinės medžiagos suteikimas, iškilusių problemų operatyvus sprendimas.

Resocializacijos ir socialinės adaptacijos sistema yra paremta tuo, kad ir nutrūkus bausmės vykdymo santykiams, po bausmės atlikimo, valstybė ir toliau privalo rūpintis asmens reabilitacija.

Šiuolaikinės baudžiamosios politikos tendencijos rodo, kad laisvės atėmimo bausmė ne visada atlieka savo kaip bausmės paskirtį. Siekiant realizuoti visus bausmės tikslus, reformuojama bausmių sistema. Laisvės atėmimo bausmė tinkamiausia priemonė, siekiant asmens izoliavimo, tačiau ji viena negali pasiekti tų tikslų, kuriuos suformuoja šiuolaikinė baudžiamoji politika. Reformuota bausmių sistema turėtų užpildyti šią spragą, tačiau susiduriama su praktinio pobūdžio problemomis, tai yra realiu alternatyvių bausmių taikymu.

Laisvės atėmimo bausmė mūsų nagrinėjamu aspektu gali būti suprantama kiek plačiau nei terminuotas laisvės atėmimas. Tokią prielaidą patvirtina ir baudžiamojo nusižengimo sąvoka. BK 12 straipsnyje nustatyta, kad baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga ir šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą.

3.2. Recidyvo priežastys ir bausmės tikslų realizavimas

Realizuojant bausmės tikslus būtina nagrinėti recidyvizmo lygį šalyje. Pakartotinas nusikalstamumas reiškia ne ką kitą, o tai, kad bausmės tikslai nebuvo realizuoti konkretaus nusikaltėlio atžvilgiu. Darbe nagrinėjamos recidyvizmo priežastys, kurios yra pačios įvairiausios:

- 1) Objektivos (nedarbas, neigiama kalėjimo įtaka, neigiama visuomenės reakcija ir kt.)
- 2) Subjektyvios (neigiamos asmeninės savybės, menkas išsilavinimas ir intelekto lygis ir pan.)

Kai asmuo pripažįstamas pavojingu recidyvistu jis negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius (BK 38 straipsnio 2 dalis), jam neabejotinai gresia sunkesnės laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygos. Jei jis tokia bausme bus vėl nuteistas (BK 50 straipsnio 3 dalis), už naujai padarytą tyčinį nusikaltimą pavojingam recidyvistui skiriama griežtesnė nei straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė (BK 56 straipsnis). Tačiau iš teismų praktikos matyti, kad taikydami BK 56 straipsnio 2 dalį ir skirdami bausmes pavojingiems recidyvistams teismai skiria bausmes, mažesnes negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytas laisvės atėmimo bausmės vidurkis, tik esant BK 62 straipsnyje numatytiems pagrindams. Vis dėlto pasitaiko atveju, kai nukrypstama nuo tokios teismų praktikos. Šiaulių m. apylinkės teismas 2005 m. spalio 11 d., baudžiamojoje byloje Nr. 1-670-76/2005, pažymėjo, kad „nors teismas skyrė bausmę už pasikėsinimą padaryti nusikaltimą, nuosprendžio aprašomojoje dalyje neišdėstė jokių duomenų apie tai, kad skirdamas bausmę būtų atsižvelgęs į kaltininko padarytų veiksmų pavojingumą, į tai, kiek nusikalstamas ketinimas įvykdytas, į priežastis, dėl kurių nusikalstama veika nebuvo baigta“.

Greičiausiai pavojingam recidyvistui nebus pritaikytas bausmės vykdymo atidėjimas (BK 75 straipsnis). Be to pavojingas recidyvistas negali būti lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, neatliktą laisvės atėmimo bausmės dalį pakeičiant švelnesne (BK 77 straipsnis). Taip pat dažnai pavojingiems recidyvistams netaikoma amnestija.

Vienas iš bausmės tikslų – paveikti bausmę atlikusį asmenį, kad jis laikytusi įstatymų ir vėl nenusikalstų (BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punktas). Todėl svarbu nagrinėti baudžiamajame įstatyme įtvirtintą bausmių sistemą, siekiant sužinoti, ar ji iš tikrųjų gali padėti pasiekti iškeltą tikslą, kuris tiesiogiai susijęs su recidyvinio nusikalstamumo prevencija. Naujame BK įtvirtinta bausmių sistema sudaro labai palankias sąlygas recidyvinio nusikalstamumo prevencijai.

Neabejotina, kad nagrinėdami specialiosios dalies normų sankcijas nerasime nei vienos, kur būtų numatytos visos alternatyvios bausmės laisvės atėmimo bausmei.

Šiuo metu padėtis BK specialiosios dalies normų sankcijose numato bent vieną alternatyvą laisvės atėmimo bausmei.

Žinant tai, kad didžioji dalis alternatyvą laisvės atėmimui numatančių normų sankcijų konstruojamos nuo švelniausios iki griežčiausios, galima prognozuoti, kad teismas, skirdamas asmeniui bausmę, turi pirmiausia svarstyti švelniausios iš sankcijoje numatytų bausmių skyrimo galimybę. Tikėtina, kad laisvės atėmimo bausmė teismų

praktikoje bus taikoma rečiau, o tai rimta recidyvinio nusikalstamumo prevencijos prielaida.

3.3. Bausmės tikslų realizavimas atskirose bausmių rūšyse

Asmenims, kurie iki pilnametystės padarė nusikaltimą, galioja savarankiška bausmių sistema. Be abejo, bausmių čia numatyta mažiau nei suaugusiems asmenims, bet alternatyvų laisvės atėmimo bausmei yra ir joje. Vertindami BK 90 straipsnį, pastebime, kad terminuotam laisvės atėmimui yra net trys alternatyvos: areštas, bauda ir viešieji darbai. Kita vertus, visų šių alternatyvų ar net pačio terminuoto laisvės atėmimo skyrimas nepilnamečiui priklauso nuo padaryto nusikaltimo sunkumo.

Žinant, kad recidyvinį nusikalstamumą sudaro daugiausia nusikaltimai, padaromi asmenų, atliekančių ar atlikusių laisvės atėmimo bausmę (Lietuvoje recidyvas apie 40 proc.), būtų tikslinga panagrinėti alternatyvių bausmių sistemą laisvės atėmimo bausmių atžvilgiu. Dabar nusikaltimą padariusiam pilnamečiui asmeniui įstatymas numato didesnę skaičių bausmių rūšių, nei tai buvo prieš įsigaliojant naujam BK. Gali būti numatytos šios bausmės:

- 1) viešųjų teisių atėmimas;
- 2) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas;
- 3) viešieji darbai;
- 4) bauda;
- 5) laisvės apribojimas;
- 6) areštas;
- 7) terminuotas laisvės atėmimas;
- 8) laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Alternatyvų laisvės atėmimui, kaip labiausiai recidyvą skatinančiai bausmei, galiojančiame baudžiamajame kodekse numatyta net šešios. Be abejo, vertinant vien bausmių sistemą nereikėtų kalbėti apie alternatyvas laisvės atėmimo bausmei, nes svarbiausias kriterijus kiekvienu atveju yra konkrečios normos sankcija.

Ypač daug dėmesio turėtų susilaukti ir baudžiamąjį nusižengimą padariusiems asmenims galimų skirti bausmių sąrašas. Nepaisant to fakto, kad už baudžiamąjį nusižengimą negali būti skiriamas terminuotas laisvės atėmimas, vis dėlto minėtoje bausmių sistemoje yra viena mūsų nagrinėjamos temos prasme aktuali bausmė – areštas.⁶⁹

⁶⁹ Jurgelaitienė G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė, Jurisprudencija, T 51(46), p. 90-98.

Remiantis BK 49 straipsniu, asmeniui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, gali būti skiriamas nuo 10 iki 45 parų areštas. Šis BK straipsnis teigia, kad areštas yra trumpalaikis laisvės atėmimas, atliekamas areštinėje. Arešto esmę sudaro nuteistojo laikymas, specialiai tam tikslui skirtoje areštinėje, tai trumpalaikis izoliavimas nuo visuomenės. Areštas yra taikomas tik baudžiamiesiems nusižengimams bei nesunkiems nusikaltimams. Be to jis gali būti paskirtas tik tada, kai numatytas staripsnio sankcijoje. Kaip ir kitų bausmių atveju, areštas skiriamas tais atvejais kai sankcijoje numatytos bausmės taikymas akivaizdžiai prieštarauja teisingumo principui, taip pat skiriant švelnesnę, negu įstatymo numatytą bausmę arba lygtinai atleidžiant nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir pakeičiant neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalį švelnesne bausme. Šios bausmės atlikimo tvarką ir vykdymo sąlygas nustato BVK.

Areštas negali būti tapatinamas su terminuotu laisvės atėmimu, vis dėlto jis yra susijęs, nors ir su trumpalaikiu, bet asmens judėjimo laisvės suvaržymu. Tačiau areštas, kaip trumpalaikis asmens judėjimo laisvės suvaržymas, pakartotinių nusikaltimų padarymo požiūriu vertinamas nevienareikšmiai. Viena vertus, trumpalaikis (iki 6 mėnesių) asmens judėjimo laisvės apribojimas (jeigu jį, su tam tikromis išlygomis, tapatintume su trumpalaikiu laivės atėmimu) yra veiksminga recidyvinio nusikalstamumo prevencijos priemonė. Kriminalinės bausmės (ypač tokios „populiaros“ kaip terminuotas laisvės atėmimas) pasauliniai kriminologiniai tyrimai, kurių atlikta keletas dešimčių, parodė, kad bausmės tikslus įmanoma pasiekti tik taikant trumpalaikį laisvės atėmimą. Ilgalaikis (ilgesnis nei 6 mėn.) laisvės atėmimas sukelia tik priešingą efektą, nei tikisi įstatymų leidėjas ir visuomenė, t. y. didina asmens antivisuomeniškumą bei jo polinkį daryti nusikaltimus.

Dirbančio ar besimokančio asmens pasitraukimas iš darbo (mokslo), gali sumažinti tikimybę sėkmingai tęsti darbą ar mokslą ateityje, t.y. po laisvės atėmimo bausmės atlikimo. Tokios grėsmės tikimybė smarkiai sumažėja papildomai įvertinus asmenų, padariusių nusikaltimus, užimtumo statistikos duomenis. Dirbančių ar besimokančių asmenų tarp visų asmenų, padariusių nusikaltimus, yra tik apie 16–17 proc.⁷⁰

Laisvės apribojimo bausmę teismas gali paskirti, kai straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui (BK 54 str. 3 d.), skiriant švelnesnę, negu įstatymo numatytą, bausmę (BK 62 str.) arba lygtinai atleidžiant nuo laisvės atėmimo bausmės neatliktą laisvės atėmimo bausmės dalį pakeičiant švelnesne bausme(BK 77 ir 94 str.). Laisvės apribojimas yra viena iš vidutinio griežtumo

⁷⁰ Jurgelaitienė G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė, Jurisprudencija, T 51(46), p. 90-98.

bausmių rūšių, kurios esmę sudaro teismo nustatytų pareigų taikymas nuteistajam terminuotą laiko tarpą. Esant baudžiamiesiems nusižengimams, nesunkiems ar apysunkiam nusikaltimams, ši bausmė galėtų būti gana efektyvi ir žinoma, ekonomiška. Šios bausmės turinį sudaro nuteistojo pareiga be teismo ar bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos, vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų bei atsiskaityti, kaip vykdomi draudimai ir įpareigojimai. Asmeniui, kuriam paskirta laisvės apribojimo bausmė, teismas gali nustatyti ne tik vieną ar kelis, bet ir baudžiamajame įstatyme numatytus ar nenumatytus, draudimus ir įpareigojimus. Taip pat teismas, bausmę vykdančios institucijos teikimu, gali atleisti asmenį nuo bausmės, jos vietoje paskirdamas baudžiamojo poveikio priemonę. Tačiau tam yra būtinos objektyvios priežastys. Kiekvienas nuteistas laisvės apribojimu, privalo nustatyta tvarka atsiskaityti, kaip vykdo draudimus ir įpareigojimus. Tokią atsikaitymų tvarką ir periodiškumą, remiantis BVK, nustato bausmę vykdanči institucija – pataisos inspekcija.

Pinigai ir turtas visada buvo ir bus viena iš svarbiausių vertybių, todėl asmenys gali būti nubaudžiami ribojant jų vartojimo galimybes. Baudos skirtingą taikymą ES valstybėse lemia ne skirtingos nusikalstamumo tendencijos, bet nevienodas požiūris į baudos bausmę ir jos naudojimo galimybes. ES valstybėse vienas iš esminių baudžiamosios politikos tikslų yra įkalintų asmenų skaičiaus mažinimas. Dažniausiai baudos taikomos tose valstybėse, kurių įstatymuose įtvirtintas besąlyginis baudos prioritetas kitų bausmių atžvilgiu (pvz., Vokietijoje, Austrijoje). Kai kuriose valstybėse dažnai naudojama laisvės atėmimo bausmės skyrimą bandoma pakeisti ir kitomis bausmėmis: viešaisiais darbais, įvairių teisių ribojimais. Tai aktualu atžvilgiu tų asmenų, kurie neturi pakankamai pinigų susimokėti paskirtas baudas, baudos paskyrimas gali nepagrįstai apriboti šeimos narių turtinius poreikius, skatinti nusikaltusį asmenį nusikalsti pakartotinai, arba bausmė bus apskritai neįvykdyta. BK bausmių skyrimo sistema išdėstoma nuo švelniausios iki griežčiausios ir teismas pirmiausiai turi svarstyti švelniausią, bet bauda bausmių sistemoje nenumatoma kaip švelniausia bausmė. Naujojo BK nuostatos palankios taikyti baudą, kaip bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu, o ypač tada kai nusikaltimas nėra sunkus ir padaromas pirmą kartą. Nors teismai yra orientuojami dažniau taikyti su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, tačiau baudai išskirtinumo neteikiama. Vis dėlto abejotina, ar ateityje baudos skyrimo rodikliai bus labai aukšti, nes naujasis BK nenumato galimybės skirti baudas už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, tik trečdalis apysunkių nusikaltimų sankcijų numato baudos taikymo galimybę. Didžiausias trūkumas, kad baudos dažniau gali būti taikomos

turtingesnėse visuomenėse, o Lietuvoje dalis nusikalstančių asmenų gyvena gana skurdžiai, todėl neaišku ar šiems asmenims bus galimybė skirti turtines bausmes. Kadangi BK yra išplėsta sankcijų sistema ir numatomos įvairios vidutinio griežtumo bausmės: viešieji darbai, laisvės apribojimas, galima rinktis vieną iš jų. Baudos skyrimo rodikliams turi įtakos ne tik teisės aktų nuostatos, bet ir teisinė sąmonė, tradicijos ir pan. Baudos taikymą galbūt kiek praplės baudžiamojo įsakymo taikymas, pagal kurį asmuo gali būti nubaustas bauda, kai kaltininkas neprieštarauja ir teisėjas nusprendžia, kad galima procesą baigti baudžiamuoju įsakymu. Baudos sunkiai įsigali tose teisinėse sistemose, kur istoriškai dažniausiai skiriama bausmė buvo laisvės atėmimas.⁷¹

Yra nemažai baudos bausmės pranašumų, galima paminėti tokias dažnesnio baudos skyrimo priežastis:

- 1) Baudos skyrimas gali pakeisti laisvės atėmimo bausmę ir taip sušvelninama bausmių skyrimo praktika. Dažnesnis baudų taikymas leidžia išvengti neigiamo laisvės atėmimo bausmės poveikio asmeniui, asmenys, nubausti bauda, nėra izoliuojami nuo visuomenės, nenutrūksta jų santykiai su šeima ir darbdaviais ir dėl to nekyla jų resocializacijos problemos. Vertinant bausmių veiksmingumą, vienas iš pagrindinių bausmės specialiosios prevencijos efektyvumo kriterijų yra jos recidyvo rodikliai. Statistikos duomenimis bauda laikyta veiksmingesne bausme už laisvės atėmimą. Kai kurių mokslininkų nuomone, vien tik recidyvo rodiklis negali būti lemiantis rodiklis palyginimui laisvės atėmimo ir kitų bausmių veiksmingumą, nes nėra įvertinamas bausmės bendrosios prevencijos poveikis.
- 2) Bauda gali būti skirtingo dydžio ir todėl ją nesudėtinga pritaikyti atsižvelgiant į kaltininko turtinę padėtį ir nusikaltimo sunkumą. Baudos privalumas tas, kad jeigu teismas padaro klaidą skiriant baudą, jos padaryta žala gali būti paprasčiau ištaisoma, negu kitos neturtinės bausmės.
- 3) Iš baudų valstybė gauna finansinių pajamų, o nusikaltęs asmuo tarsi įpareigojamas kompensuoti visuomenei ir nukentėjusiam nusikalstama veika padarytą žalą.⁷²

Kaip bebūtų, bet baudos skyrimas turi ir nemažai trūkumų, kurie nulemia nepasitikėjimą bauda kaip bausme:

- 1) Nepasitikima baudos bausme, nes net tokios pačios baudos nevienodai veikia skirtingos turtinės padėties asmenis. Bauda neturės jokio poveikio nuteistajam

⁷¹ Šulija G. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. Teisė, 2004, T 52.

⁷² Ten pat

jeigu ją sumokės tretieji asmenys, o tai sunku kontroliuoti. Be to niekada nebus įmanoma pašalinti skirtumų tarp turtingų ir neturtingųjų, taigi bauda gali būti įvardinama kaip netolygiai veikianti ir neteisinga bausmė. Baudos poveikis ne visada yra adekvatus paskirtam baudos dydžiui, todėl asmenų lygybės įstatymui nebuvimas gali būti laikomas pagrindine bausmių problema. Dar vienas trūkumas, kad bauda negali būti naudojama kaip priemonė, kuria kaltininkas atsiperka nuo laisvės atėmimo bausmės.

- 2) Baudos bausmė kritikuojama dar ir už tai, kad ji daro poveikį ne tik kaltininkui, bet ir jo šeimos nariams ir tuo pažeidžia bausmės individualizavimo principą. Galbūt būtų galima sumažinti poveikį šeimai skiriant baudą adekvačią kaltininko turtinei padėčiai, atsižvelgiant į jo šeimos poreikius. Be to kartais baudos poveikis šeimai gali daryti pozityvų poveikį, nes sąžiningas asmuo suvokdamas kokią žalą padarė šeimai, stengsis nebenusikalsti.
- 3) Galima išvelgti baudos bausmės konkuravimą su turtinės žalos atlyginimu ir kitomis kompensacinėmis priemonėmis, taikomomis nukentėjusiam. Teisės literatūroje yra nuomonių, kad bauda nėra teisinga bausmė, kadangi iš to pelnosi tik valstybė, po nukentėjusiojo galimybės gauti žalos atlyginimą žymiai sumažėja.
- 4) Baudos taikymas turėtų būti siejamas su tam tikrų socialinių grupių bendrosiomis pajamomis, tai yra turėtų būti atsižvelgiama ne tik į individo, bet ir į visuomenės bendrąsias pajamas. Bauda bus prasminga tik tuo atveju, jeigu asmuo turi galimybes ją sumokėti, o jeigu asmuo negali sumokėti baudos tai gali jį tik paskatinti pakartotinai nusikalsti. Taip, kad bauda bus neįvykdyta ir keičiama kitomis bausmėmis.
- 5) Skiriant bausmę didelę įtaką daro ir valstybės teisinės tradicijos ir žmonių, o kartu ir teisėjų vertybinės orientacijos.⁷³

Daugelį baudos bausmės trūkumų būtų galima pašalinti, jeigu teismai atidžiau išsiginčytų į kaltininko turtinę padėtį, skolinius išsipareigojimus ir, atsižvelgdami į jo mokėjimo galimybes, parinktų baudos dydį. Žinoma, tai padarytų baudą tik sąlyginai teisingesne bausme.

Viešųjų teisių atėmimas yra švelniausia bausmė, kurios esmę sudaro terminuotas teisės būti išrinktam ar paskirtam į valstybės ar savivaldybės institucijų ir įstaigų, įmonių ar nevalstybinių organizacijų renkamas ar skiriamas pareigas atėmimas. Ši bausmė

⁷³ Šulija G. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. Teisė, 2004, T 52.

taikoma labai retai ir didelių problemų jos taikymas siekiant bausmės tikslų nesukelia. Viešųjų teisių atėmimas BK yra įtvirtintas 44 straipsnyje. Tačiau viešųjų teisių atėmimas straipsnio, pagal kurį kvalifikuojama nusikalstama veika, sankcijoje nenustatomas. Tokią bausmę teismas gali paskirti tais atvejais, kai straipsnio, pagal kurį kvalifikuojama nusikalstama veika, sankcijoje yra numatyta teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo bausmė ir nusikalstama veika padaryta piktnaudžiaujant viešosiomis teisėmis. Piktnaudžiavimas viešosiomis teisėmis laikomas tyčinis pasinaudojimas viešosiomis teisėmis, neatitinkantis užimamų pareigų interesų, padarytas savanaudiškais ar asmeniniais tikslais.⁷⁴

Bausmės tikslų įgyvendinimas viešųjų darbų bausmės atveju nesukelia didelių problemų, tačiau turi keletą specifinių punktų. Teismas parinkdamas ir skirdamas viešųjų darbų bausmę, turi atsižvelgti ne tik į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, kaltininko asmenybę, šeiminę ir turtinę padėtį, bet ir į aplinkybes, kurios objektyviai gali neleisti nuteistajam dirbti viešuosius darbus, pavyzdžiui, invalidumą, nėštumą, sunkią ligą ir pan. Ši bausmė skiriama remiantis BK 46 straipsniu. Tai yra viena iš švelniausių bausmių rūšių, kurios esmę sudaro įpareigojimas neatlygintinai dirbti visuomenės labui teismo paskirtą laiką. Viešųjų darbų bausmė turėtų ateityje tapti viena ekonomiškiausių ir labai efektyvių poveikio priemonių asmenims, kurie padarė baudžiamuosius nusizengimus arba nesunkius nusikaltimus. Ši bausmė gali būti skiriama ne tik tada kai yra numatyta sankcijoje, bet ir tada kai kitos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, skiriant švelnesnę nei įstatymo numatytą bausmę arba lygtinai atleidžiant nuo laisvės atėmimo prieš terminą ir neatliktą laisvės atėmimo bausmės dalį pakeičiant švelnesne bausme. Nuosprendyje teismas konkrečiai nenurodo kokį darbą reikės asmeniui atlikti. Darbo pobūdį parenka bausmę vykdanči institucija, tai gali būti bet koks darbas sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose arba valstybinėse įstaigose bei organizacijose, teikiančiose socialinę pagalbą, paslaugas arba paramą neiįgaliesiems, socialiai remtiniams asmenims, nepilnamečiams, ligoniams, tvarkant aplinką ir pan. Dar vienas labai aktualus dalykas šiai bausmei tai, kad ji atliekama tik nuteistojo sutikimu. Šis reikalavimas remiasi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 str. nuostatomis, kad „niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį arba papildomą darbą“. Dėl objektyvių priežasčių teismas gali asmenį atleisti nuo viešųjų darbų atlikimo ir paskirti švelnesnę baudžiamojo poveikio priemonę. Tai sakysime dėl ligos, invalidumo, nėštumo ir pan. Tačiau nuteistajam

⁷⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 277.

nespėjus atlikti bausmę, teismas gali pratęsti viešųjų darbų atlikimo terminą, kol nuteistasis išdirbs paskirtas valandas, jeigu priežastys yra pateisinamos. O vengimo atveju, po pataisos inspekcijos raštiško įspėjimo, yra kreipiamasi į teismą, kuris vykdančios institucijos teikimu gali pakeisti viešuosius darbus bauda arba areštu.

3.4. Bausmės tikslų pritaikymas juridinio asmens koncepcijai

Bausmės tikslų pritaikymas juridinio asmens – nusikaltimo subjekto koncepcijai yra galimas ir objektyviai būtinas. Remiantis teisės doktrinos analize galima teigti, kad juridiniams asmenims galimų skirtingų bausmių tikslai yra iš esmės tapatūs tiems siekiams, kurie yra įgyvendinami skiriant bausmes fiziniams asmenims. Tačiau, įvertinant juridinio asmens, kaip nusikaltimo subjekto, specifiką, organizacijoms skiriamų bausmių tikslai turi ypatumų, į kuriuos kiekvienos valstybės įstatymų leidėjas privalo atsižvelgti, konstruodamas bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių sistemą.⁷⁵

BK 41 straipsnyje numatyti bausmės tikslai įgyvendinami ir tais atvejais, kai bausmė yra skiriama juridiniam asmeniui, tačiau tik įvertinus, kad jis yra *sui generis* nusikaltimo subjektas ir net ir tradiciniais laikomi bausmės tikslai tampa specifiniais, kai nanlizuojama bausmės tikslų įmonėms problematika. Kiekviena įmonėms skiriama bausmė yra orientuojama į juridinį asmenį, o ne į su juo susijusius asmenis. BK 41 straipsnio 2 dalies 1 punkte įtvirtintas bausmės tikslas sulaikyti asmenį nuo nusikalstamos veikos padarymo, juos įbauginti. Tapati įbauginimo bausme tikslo formulė taikytina ir juridiniam asmeniui. Manoma, kad įmonei paskyrus nors vieną kartą bausmę, pavyzdžiui baudą, ji bus linkusi daugiau nebusikalsti pakartotinai, vengdama tokios pačios bausmės ar dar sunkesnės. Jeigu bausmės skyrimo įmonėms už nusikalstamą veiką praktika yra žinoma kitoms įmonėms, šios bus suinteresuotos laikytis teisės aktų nustatytų komercinės veiklos reikalavimų vykdymui. Įbauginimo tikslo objektyvus poveikis juridiniams asmenims gali būti dvejopas:

- 1) Įmonės įvertindamos juridinių asmenų traukimo baudžiamajon atsakomybėn ir bausmių skyrimo praktiką, yra priverstos imtis priemonių keisti savo vidinių veiklos procesų reglamentavimą, jeigu jis yra netinkamas ir gali lemti nusikalstamą veiką.
- 2) Skaidriai ir teisėtai juridiniams asmenims skiriamos bausmės sudaro prielaidas įmonėms tiksliai žinoti savo komercinės veiklos teisėtumo ribas.

⁷⁵ Solveičikas D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, 2005, T56, p.41.

Įbauginimo tikslo efektas taikant bausmes juridiniams asmenims yra tikėtinas ir svarbus. Kiek sudėtingiau įgyvendinant nubaudo tikslą. Tačiau galima teigti, kad įmonės gali jausti moralinį pasmerkimą, kurio ir yra siekiama nubaudo tikslu. Šio tikslo įgyvendinimo rezultatas ir objektyvi išraiška organizacijos kasdienybėje yra jos kultūros ir veiklos politikos pakeitimas, siekiant pastarųjų atitiktis teisės aktų nustatytiems reikalavimams bei bendrosioms tinkamos veiklos taisyklėms. Nubaudo efekto veikiama įmonė gali imtis priemonių, kuriomis būtų atlyginama nusikalstama veika padaryta žala, skatinama tapačių veikų prevencija.

Nėra abejonių ir dėl kitų bausmės tikslų, numatytų BK 41 straipsnio 2 dalies 3, 4 ir 5 punktuose, taikymo ir įgyvendinimo, skiriant bausmes juridiniams asmenims. Bausmės tikslas atimti galimybę juridiniams asmenims daryti nusikalstamas veikas pakartotinai gali būti itin reikalingas tais atvejais, kai įmonė nereaguoja į valstybės prievartos priemonę, kurios buvo taikytos anksčiau. Kaip ir Lietuvos, taip ir daugelio valstybių įstatymų leidėjai, baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtina tokias bausmes, kaip „juridinio asmens veiklos apribojimas“ arba „įmonės priverstinis likvidavimas“, būtent šiomis bausmėmis ir siekiama efektyviai užtikrinti efektyvų BK 41 straipsnio 2 dalies 3 punkte numatyto bausmės tikslo įgyvendinimo. Taigi galimybės padaryti pakartotinę nusikalstamą veiką atėmimo tikslo įgyvendinimo tiesioginė prielaida yra tinkamos ir racionalios bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės juridiniam asmeniui. Kitas tikslas – reabilituoti nusikalstamą veiką padariusį juridinį asmenį, įmonių baudžiamosios atsakomybės kontekste lygiai taip pat plačiai taikomas, kaip ir kiti bausmės tikslai. Todėl juridiniam asmeniui skirtos bausmės reikšmė būtų minimali, jeigu įmonės pataisymas nebūtų vienas iš bausmės tikslų. Nubaudo pritaikymas juridinio asmens koncepcijai reiškia, kad bausme siekiama, kad juridinis asmuo tinkamai įvertintų savo, baudžiamojo įstatymo reikalavimų neatitinkančią, veiklą. Taip pat šiuo tikslu siekiama pakeisti juridinio asmens negatyvią veiklos politiką pozityvia. Taigi BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte numatyto tikslu siekiama teisėtos juridinio asmens veiklos ir politikos ateityje, o nubaudo tikslui yra aktualu iki padarytos nusikalstamos veikos, esantis teisinis ir socialinis įvertinimas, kuris svarbus skiriant bausmę įmonei. Kitas gana aktualus ir teismų praktikoje dažnai minimas tikslas yra teisingumo principo įgyvendinimas. Šį principą įgyvendinanti yra aktualu sprendžiant juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės taikymo klausimą ir skiriant įmonei bausmę. Įvertinus Lietuvos Aukščiausio Teismo formuluojamą teismų praktiką, galima teigti, kad teisingumo tikslo įgyvendinimas, skiriant bausmes juridiniams asmenims, yra susijęs ne tik su socialinio teisingumo atkūrimu panašiai, kaip to siekiama nubaudo bausmės tikslu, bet ir skaidriai teisingu

juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygų sudarymu, įskaitant teisingos bausmės paskyrimą.

Remiantis teisine analize galima teigti, kad tiek mūsų valstybėje, tiek užsienio jurisdikcijose juridiniams asmenims taikomos bausmės nėra betikslės. Kiekviena įmonei taikytina bausmė yra susijusi su konkrečių tikslų įgyvendinimu. Vargiai galima tikėtis, kad kiekvienu konkrečiu atveju, kai juridiniam asmeniui paskiriama bausmė už padarytą nusikalstamą veiką, yra įgyvendinami absoliučiai visi bausmės tikslai. Būtų teisingiau teigti, kad kai kurie bausmės tikslai labiau dominuoja nei kiti.

Įbauginimo tikslo įgyvendinimo efektas turėtų būti pastebimas ateityje taikant Lietuvos BK numatytas bausmes juridiniams asmenims. Pažymėtina, kad skirtingiems juridiniams asmenims skirtingų bausmių nulemtas įbauginimo tikslas turės nevienodą įtaką. Tačiau bendrasis įbauginimo poveikis, kaip minėta, gali būti prognozuojamas mūsų valstybėje ir yra realiai pastebimas šio tikslo dominavimas kitose pasaulio jurisdikcijose. Nors kriminaline bausme siekiamas įbaudinimo tikslas yra svarbus, nevertėtų manyti jį esant absoliučiai dominuojantį. Tokia nuostata grindžiama prielaida, kad išimtinai ekonominis juridinio asmens nusikalstamumo vertinimas yra neišsamus. Įbauginimo tikslo universalus taikymas yra nerealus.⁷⁶ Skirdami bausmes organizacijoms, teismai privalėtų atsižvelgti į tuos bausmės tikslus, kurie paprastai yra dominuojantys, ir atitinkamai labiau taikyti tas sankcijas, kuriomis gali būti efektyviai įgyvendinami publikacijoje minėti bausmių tikslai.

3.5. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė

Nepilnamečiams baudžiamoji atsakomybė gali būti realizuojama įvairiomis formomis, tame tarpe ir skiriamomis baudžiamosiomis teisinėmis sankcijomis. Įstatymų leidėjas sudarė teisinį pagrindą sudėtingam nepilnamečių resocializacijos procesui, įtvirtindamas specialią nepilnamečiams taikomų poveikio priemonių sistemą ir numatydamas specialią jos paskirtį.

Lietuvos teismai nepilnamečiams už smurtinių nusikaltimų padarymą dažnai skiria ilgalaikes laisvės atėmimo bausmes, net ir tuomet, kai nepilnamečiai smurtinius nusikaltimus padaro pirmą kartą, taip pat kada yra galimybė paskirti kitas poveikio priemones, nei laisvės atėmimas. Auklėjamojo poveikio priemonės ir bausmės bei jų

⁷⁶ Solveičikas D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, 2005, T56, p.47.

skyrimas, taip pat bausmės vykdymo atidėjimas naujajame BK nėra detalizuoti nepilnamečių, padariusių smurtinius nusikaltimus, atžvilgiu.

Nepilnamečiams paskirtos bausmės tikslai labiausiai atsiskleidžia bausmės skyrimo procese. Visus bendruosius bausmės skyrimo pagrindus galima suskirstyti į tris grupes:

- 1) nuostatos, nurodančios, kad skiriama bausmė turi atitikti įstatymo reikalavimus;
- 2) nuostatos, skirtos bausmės individualizavimui;
- 3) nuostatos, įtvirtinančios teisingumo principo viršenybę.⁷⁷

Nepilnamečių daromi nusikaltimai yra svarus argumentas pagrįsti teiginiui, kad atsižvelgti į kaltininko asmenybės savybes, interesus ir polinkius taip pat svarbu, kaip ir į padarytos veikos pavojingumo laipsnį bei pobūdį. Menkas socialinės ir psichologinės brandos lygis, neatsparumas įtaigai, noras išsiskirti iš kitų arba, priešingai, susiliesti su kitais, kad nebūtum atstumtas ir daugelis kitų sudėtingų bei prieštaringų veiksmų, tai lemia, kad subrandinamas agresyvus nepilnamečių elgesio modelis. Nusikalstamos grupuotės, kurių branduolį sudaro nepilnamečiai, ne tik išlaisvina jaunimą iš visuomenės kontrolės, bet ir pačios yra jaunuolių socialinės kontrolės formų bei poreikių tenkinimo organizacijos. Grupiniuose nusikaltimuose nepilnamečiai paprastai orientuojasi į grupėje dominuojančius žemiausius elgsenos standartus ir lyderius, paklusdami jų valiai bei autoritetui. Dažnai tokių grupių nariai nebūtinai yra blogiausi nepilnamečiai; dauguma jų iš esmės yra visai neblogi paaugliai, kurie vieni, be gaujos poveikio, niekada nebūtų padarę jiems inkriminuojamo nusikaltimo. Taip, kad teismo objektyvumas ir nešališkumas nusipelnėtų nevisiškai palankaus vertinimo, jeigu nusikaltimo bendrininkai būtų nubausti vienodai „teisingai“, nors vieni jų – neblogi blogos kompanijos vaikinai, iš dalies dėl solidarumo įtraukti į nusikalstamą veiką, antri – aktyvūs jos dalyviai, tretieji – agresyvūs, pavojingi ir nuožmūs „blogiečiai“, kurie neturi jokių pozityvių savybių. Darytina išvada, kad teisingos bausmės problema ta, kad reikia ne tik įvertinti ir pasverti sudėtingus bei prieštarigus veiksmus, susijusius su kaltininku ir jo veikla, bet ir atsižvelgti į šių aplinkybių reikšmę ir svarbą, t.y. nustatyti, kokių santykiu teisingą ir proporcingą bausmę lemia padaryto nusikaltimo pavojingumas, pobūdis ir kaltininko asmenybės savybės, vertybinės orientacijos, padėtis visuomenėje ir šeimoje.⁷⁸

⁷⁷ Drakšas R. Numatytų nepilnamečiams baudžiamųjų teisinių sankcijų paskirtis. Teisė, 2006, Nr. 61, p. 31-41.

⁷⁸ Jovaišas K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisingos bausmės problemos, 2007/2 (56), p.94 - 96.

Išvados

1. Baudžiamoji politika turi įtakos ir baudžiamosios teisės teorijai, kuri teoriškai pagrindžia įstatymo koncepciją, nurodo jo taikymo ypatumus, taip pat atkreipia įstatymo leidėjo dėmesį į įstatymo arba jo taikymo trūkumus. Bausmės teorijos pasirinkimas yra valingas valstybės sprendimas, kurį lemia objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai, tokie kaip nusikalstamumo būklė, visuomenės nuomonė, teisėjų teisinė sąmonė, teisinės tradicijos ir kt. Valstybėje vyraujanti bausmės teorija turi grįžtamąjį ryšį, kuris svarbus tiek įstatymų leidybai, tiek ir baudžiamajai politikai, kadangi padeda apibrėžti bausmės esmę ir suformuluoti jai keliamus tikslus, sudaryti ir tobulinti bausmės sistemą, taip pat orientuoja teismų praktiką, kai reikia skirti bausmes ir bausmes vykdančių institucijų veiklą. Be to neegzistuoja realybėje grynos bausmės teorijos, dažniausia jos būna iš skirtingų teorijų sudedamųjų dalių proporcijų.
2. Bausmės tikslai (paskirtis) bendriausiu požiūriu tai galutinis rezultatas, kurio nustatydama ir taikydama bausmės siekia valstybė. Bausmės tikslai priklauso ne tik nuo baudžiamosios politikos kryptingumo ir vyraujančių bausmės teorijų, tačiau svarbu yra ir nusikalstamumo būklė ir dinamika. Bausmės tikslų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme lemia atskirų bausmių turinį, leidžia sudaryti minėtus faktorius atitinkančią bausmių sistemą, nustatyti atskiroms bausmių rūšims keliamus tikslus, sudaryti esmines teises bausmių vykdymo sąlygas taip pat ir įvertinti bausmių efektyvumą.
3. Iš bausmės tikslų vertinimo matyti, kad bausmė tai nėra tik atpildas, taip pat ji nėra tik valstybės ar tik visuomenės ir jos narių apsaugos nuo nusikaltimų priemonė. Skiriama bausmė tada, kai siekiama įgyvendinti ne vieną kurį nors jos tikslą, o kelis tarpusavyje susijusius tikslus: tai atpildo, apsaugos nuo nusikaltimų, ar auklėjamosios priemonės.
4. Bendroji nusikaltimų prevencija yra dažnai minima įvairiose literatūrose ir yra atliekama daug tyrimų dėl jos efektyvumo ir tikslingumo. Ši prevencija iš esmės tai yra kitų asmenų išpėjimo, informavimo, bauginimo priemonė, kad jie nepadarytų nusikalstamos veikos. Bausmė yra individuali poveikio priemonė.
5. Specialiosios prevencijos tikslas yra vertintinas kaip pažangus, nes valstybė išpareigoja nuteistajam taikyti pozityvias poveikio priemones, kurios kiekvienai bausmei yra skirtingos, pavyzdžiui, skyrus laisvės atėmimą, pataisymo priemonės yra bausmės atlikimo režimas, nuteistųjų darbas, profesinis ir bendrasis lavinimas,

nuteistųjų socialinė rehabilitacija. Taikomų individualių priemonių visuma turi įtikinti asmenį, jog nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas jam pačiam ir visuomenei, todėl atlikęs bausmę jis turėtų sugebėti savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis.

6. Nubaudimu siekiama atkurti socialinio teisingumo ir interesų pusiausvyrą po nusikalstamos veikos padarymo. Atkuriant teisingumą atstatomi individo, visuomenės ir valstybės pažeisti interesai. Nubaudimo tikslu siekiama, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, patirtų ne tik materialinį bet ir kitokio pobūdžio nepatogumus ir suvaržymus.
7. Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas įtvirtina galimybę teismui paskirti mažesnę bausmę negu staripsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką numatyta minimali, arba švelnesnę bausmės rūšį negu numatyta straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką. Bet vadovaudamasis šiuo principu teismas negali teisiamajam paskirti griežtesnę bausmę negu numatyta straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką.
8. Vykdamas laisvės atėmimo bausmę esminiai veiksniai, kurie daro bausmės tikslų realizavimą problematišku yra baudžiamosios politikos naujumas, tai yra nepakankama patirtis, didelis kalinių nedarbo lygis ir jų žemas išsilavinimas.
9. Šiuolaikinės baudžiamosios politikos tendencijos rodo, kad laisvės atėmimo bausmė ne visada atlieka savo kaip bausmės paskirtį. Siekiant realizuoti visus bausmės tikslus, reformuojama bausmių sistema. Laisvės atėmimo bausmė tinkamiausia priemonė, siekiant asmens izoliavimo, tačiau ji viena negali pasiekti tų tikslų, kuriuos suformuoja šiuolaikinė baudžiamoji politika. Reformuota bausmių sistema turėtų užpildyti šią spragą, tačiau susiduriama su praktinio pobūdžio problemomis, tai yra realiu alternatyvių bausmių taikymu.
10. Nors teismai yra orientuojami dažniau taikyti su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, tačiau baudai išskirtinumo neteikiama. Vis dėlto abejotina, ar ateityje baudos skyrimo rodikliai bus labai aukšti, nes naujasis BK nenumato galimybės skirti baudas už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, tik trečdalis apysunkių nusikaltimų sankcijų numato baudos taikymo galimybę. Didžiausias trūkumas, kad baudos dažniau gali būti taikomos turtingesnėse visuomenėse, o Lietuvoje dalis nusikalstančių asmenų gyvena gana skurdžiai, todėl neaišku ar šiems asmenims bus galimybė skirti turtines bausmes.
11. Viešųjų teisių atėmimas yra švelniausia bausmė, kurios esmę sudaro terminuotas teisės būti išrinktam ar paskirtam į valstybės ar savivaldybės institucijų ir įstaigų,

įmonių ar nevalstybinių organizacijų renkamas ar skiriamas pareigas atėmimas. Ši bausmė taikoma labai retai ir didelių problemų jos taikymas siekiant bausmės tikslų nesukelia.

12. Bausmės tikslų įgyvendinimas viešųjų darbų bausmės atveju nesukelia didelių problemų, tačiau turi keletą specifinių punktų. Teismas parinkdamas ir skirdamas viešųjų darbų bausmę, turi atsižvelgti ne tik į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, kaltininko asmenybę, šeimines ir turtines padėtis, bet ir į aplinkybes, kurios objektyviai gali neleisti nuteistajam dirbti viešuosius darbus, pavyzdžiui, invalidumą, nėštumą, sunkią ligą ir pan. Tai yra viena iš švelniausių bausmių rūšių, kurios esmę sudaro įpareigojimas neatlygintinai dirbti visuomenės labai teismo paskirtą laiką. Viešųjų darbų bausmė turėtų ateityje tapti viena ekonomiškiausių ir labai efektyvių poveikio priemonių asmenims, kurie padarė baudžiamuosius nusižengimus arba nesunkius nusikaltimus.
13. Bausmės tikslų pritaikymas juridinio asmens – nusikaltimo subjekto koncepcijai yra galimas ir objektyviai būtinas. Remiantis teisės doktrinos analize galima teigti, kad juridiniams asmenims galimų, skirtingų bausmių tikslai yra iš esmės tapatūs tiems siekiams, kurie yra įgyvendinami skiriant bausmes fiziniams asmenims. Įbauginimo tikslo įgyvendinimo efektas turėtų būti pastebimas ateityje taikant Lietuvos BK numatytas bausmes juridiniams asmenims. Pažymėtina, kad skirtingiems juridiniams asmenims skirtingų bausmių nulemtas įbauginimo tikslas turės nevienodą įtaką. Tačiau bendrasis įbauginimo poveikis gali būti prognozuojamas mūsų valstybėje ir yra realiai pastebimas šio tikslo dominavimas.
14. Nepilnamečių daromi nusikaltimai yra svarus argumentas pagrįsti teiginiui, kad atsižvelgti į kaltininko asmenybės savybes, interesus ir polinkius taip pat svarbu, kaip ir į padarytos veikos pavojingumo laipsnį bei pobūdį. Menkas socialinės ir psichologinės brandos lygis, neatsparumas įtaigai, noras išsiskirti iš kitų arba, priešingai, susilieti su kitais, kad nebūtum atstumtas ir daugelis kitų sudėtingų bei prieštaringų veiksnių, tai lemia, kad subrandinamas agresyvus nepilnamečių elgesio modelis.

Literatūros sąrašas

Tarptautiniai teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės Žinios, 2000, Nr. 96-3016
2. Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokią žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ir papildomi jos protokolai. Valstybės Žinios, 1998, Nr. 86-2392, 2393
3. Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokią žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. Valstybės Žinios, 1991, Nr. 27-732
4. Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, Mintis, 1991.

Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai

- 1 Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės Žinios, 1992, Nr.33-1014.
- 2 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Valstybės Žinios, 2000, Nr.89-2741.
- 3 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės Žinios, 2002, Nr. 37-1341.
- 4 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, Valstybės Žinios, 2002, Nr. 73-3084.
- 5 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.
- 6 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2003, Nr. 57-2552.
- 7 Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 1993, Nr. 70-1320.

- 8 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 105-3318.
- 9 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 1996, Nr. 9-228.
- 10 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios. 1998, Nr. 109-3004.
- 11 1998 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Teisinės sistemos reformos metmenys“ (nauja redakcija), Valstybės žinios, 1998, Nr.61-1736.
- 12 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ 2007 m. vasario 21 d. Nr.220.

Specialioji literatūra

- 1 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius, 2004
- 2 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. I-V dalys. Vilnius, 2004
- 3 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004.
- 4 Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Eugrima, Vilnius, 2003.
- 5 Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Mintis, Vilnius, 1992.
- 6 Hart H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, Pradai, 1997.
- 7 Pesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Justitia, Vilnius, 2006.

- 8 Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003.
- 9 Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003.
- 10 Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2006.
- 11 Vansevičius S. Teisės teorija. Vilnius, 1998, p. 35.
- 12 Drakšas R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. Teisė, 2004, T 52
- 13 Drakšas R. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. Teisė, 2003, Nr. 48.
- 14 Drakšas R. Numatytų nepilnamečiams baudžiamųjų teisinių sankcijų paskirtis. Teisė, 2006, Nr. 61.
- 15 Gumuliauskas A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė, 2003, T 48.
- 16 Gumuliauskas A. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. Jurisprudencija, 2004, t.61(53); p. 85-94.
- 17 Jovaišas K. Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisingos bausmės problemos, 2007/2 (56), p.99
- 18 Jurgelaitienė G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė, Jurisprudencija, t. 51(46), p. 90-98.
- 19 Kuklianskis S. Psichologinė bausmės samprata. Socialinis darbas, Nr.4(2), 2005, p.50-59
- 20 Pesliakas V. Kaip kovosime su nusikalstamumu?. Teisės apžvalga, Vilnius, Nr.2, 1990, p.9-13.
- 21 Pesliakas V. Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse. Vilnius, 1995, p. 16-20.
- 22 Soloveičikas D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė. 2005, T 56
- 23 Švedas G. Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksniai. Teisė, 2006 T. 59.
- 24 Solveičikas D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, Nr. 56, 2005, p.44
- 25 Solveičikas D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, 2005, T56, p.41.
- 26 Šulija G. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. Teisė, 2004, T 52.

- 27 Бекария Ч. О предступлениях и наказанияхю Москва, 1993.
- 28 Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательстваю Избранные сочинения. Т. I, 1987.
- 29 Похмелкин В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск, 1990.
- 30 Беляев Н. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Ленинград, 1986
- 31 Блувштейн Ю. Уголовное право и социальная справедливлстью Минск, 1987.
- 32 Bradley G.V. Restitution: the central aim of punishment. Harvard Journal of Law Policy, 2003-2004.
- 33 Dubber M.D. Theories or Crime and Punishment in German Criminal Law. The American journal or comparative law, 2005.
- 34 Frase S. Richard Punishment purposes. Stenford law review, 2005-2006.

Teismų praktika

- 1 LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.
- 2 LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-770/2005.
- 3 LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-99/2004.
- 4 LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-666/2003.
- 5 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“, Teismų praktika. 1999, Nr. 12.
- 6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus konsultacija teismams. Teisės praktika, 1996, Nr. 5-6.
- 7 Lietuvos Apeliacinis teismas Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-465/2007.
- 8 Šiaulių m. apylinkės teismas 2005 m. spalio 11 d., baudžiamoji byla Nr. 1-670-76/2005.

Interneto šaltiniai

1. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (NPLC), prieiga prie interneto: <http://www.nplc.lt>
2. Lietuvos Aukščiausias teismas, prieiga prie interneto: <http://www.lat.lt>
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt>
4. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos įvairūs statistiniai duomenys, prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt>
5. Lietuvos Respublikos Seimas, prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt>

Summary

The important topic of criminal law is examined in the mater thesis – the problems of application of criminal punishment purpose. This thesis encapsulates the analysis of appropriate purposes of criminal punishment and would ensure the effective prevention of crime.

Punishment is compulsory measures applied to the person who executed a crime or misdemeanor those are appointed by the country's court by applying conviction and thus circumscribing liberty of a convict. Punishment purpose is an ultimate result that the country pursues by assigning and applying penalties. Punishment purpose depends not only on singleness of the criminal policy and dominant punishment theories but also on the state and dynamics of the criminality in the country. Consolidation of punishment purpose in the criminal law determines content of separate penalties, enables to frame penalty system corresponding to mentioned factors, determines objectives for separate sorts of penalties, creates legal constitutive conditions of applying penalties and measures effectiveness of penalties.

Punishment purpose structures the consequent and solid system that ensures that all purposes are implemented.

A new Criminal code article 41 points out such purposes of a penalty: 1) to prevent persons from committing criminal acts; 2) to punish persons that have committed criminal acts; 3) to deprive a convict of an opportunity to commit new criminal acts or to limit the opportunity; 4) to influence persons that have carried out their penalties to obey laws and not to commit crimes again; 5) to ensure a realization of a principle of justice.

It can be stated that courts confront with difficulties while applying penalties by using justice principle, applying penalties for several criminal actions and in cases when penalty is applied for new criminal act while existing penalty for previous crime is not in the past. There is different practice while applying penalties while taking into consideration purpose and reason of criminal acts when these are composition of evidences of criminal act. The practice of interpreting the Criminal code by courts is different when there are consolidated palliative and aggravating circumstances. While passing sentences courts do not pay enough attention to individualization of penalties determining and assessing of upbringing, living conditions, social maturity and state of health of juveniles. Not enough attention is being paid to individualizing of penalties depending on guiltiness and evaluating form and sort of contribution of accomplice when crime was executed.